

Република Северна Македонија
Министерство за финансии

НАЦРТ – ПОГЛАВЈЕ 5
ПРОГРАМА НА ЕКОНОМСКИ РЕФОРМИ
2024-2026 ГОДИНА

Декември, 2023 година

СОДРЖИНА

КРАТЕНКИ	3
5. Структурни реформи во 2024-2026 година	4
5.1. ОБЛАСТ: КОНКУРЕНТНОСТ.....	4
<i>Структурна реформа 1 – Поддршка на деловното опкружување и понатамошна интеграција на единствениот пазар на ЕУ</i>	<i>4</i>
<i>Структурна реформа 2 - Обезбедување стабилно и одржливо снабдување со храна</i>	<i>11</i>
5.2. ОБЛАСТ: ОДРЖЛИВОСТ И ОТПОРНОСТ.....	14
<i>Структурна реформа 3 - Зајакнување на отпорноста кон климатските промени и намалување на загадувањето на животната средина</i>	<i>14</i>
<i>Структурна реформа 4 – Градење ефикасни дигитални јавни услуги.....</i>	<i>24</i>
5.3. ЧОВЕЧКИ КАПИТАЛ И СОЦИЈАЛНИ ПОЛИТИКИ.....	33
<i>Структурна реформа 5: Подобрување на ефикасноста на работната сила</i>	<i>33</i>
<i>Структурна реформа 6: Социјална заштита и инклузија</i>	<i>43</i>
5.4. Резиме на реформски мерки.....	47

КРАТЕНКИ

АРС	Анкета на работна сила
БДП	Бруто домашен производ
ВФП	Вкупна факторска продуктивност
ДДВ	Данок на додадена вредност
ДЗС	Државен завод за статистика
ЕБОР	Европска банка за обнова и развој
ЕЕ	Енергетска ефикасност
ЕК	Европска комисија
ЗУП	Заедничко уредување на пазарот
ИКТ	Информатичко-комуникациски технологии
ИПА	Инструмент за претпристапна помош
ИТ	Информатичка технологија
ИТС	Интелигентен транспортен систем
ИДИС	Интегриран Даночен Информациски систем
ИС	Информациски систем
МЕМО	Организиран пазарен оператор
МЗШВ	Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство
МИОА	Министерство за информатичко општество и администрација
ММФ	Меѓународен монетарен фонд
МСП	Мали и средни претпријатија
МТСП	Министерство за труд и социјална политика
МФ	Министерство за финансии
НЗБ	Незаразните болести
НРК	Национални рамки за квалификации
НСВ	Нестандардни форми на вработување
НПЕК	Национален план за енергија и клима
НТП	Научно – технолошки парк
ОЕЦД	Организација за економска соработка и развој
ОИЕ	Обновливи извори на енергија
ПДД	Персонален данок на добивка
ПЕР	Програма на економски реформи
ПЗЗ	Примарна здравствена заштита
ПУРП	Планови за управување со ризик од поплави
ПУРС	Планови за управување со речни сливови
п.п.	процентен поен
РЦСОО	Концепт за развој на регионални центри за стручно образование и обука
СОО	стручно образование и обука
СЗ	Стратегија за паметна специјализација
УЈП	Управа за јавни приходи
ФИТР	Фонд за иновации и технолошки развој
ЦОР	Цели за одржлив развој
DMS	Динамични знаци за пораки
SLCP	Short-Lived Climate Polutants
SLCP	загадувачи на клима со краток век
TABULA	Типолошки пристап за енергетска процена на градежниот фонд
UNECE	United Nations Economic Commission for Europe
UNFCCC	Рамковна конвенција на Обединетите нации за климатски промени
WB6	Western Balkans 6
WBIF	Инвестициска рамка за Западен Балкан
WIM	тежина во движење

5. Структурни реформи во 2024-2026 година

5.1. ОБЛАСТ: КОНКУРЕНТНОСТ

Структурна реформа 1 – Поддршка на деловното опкружување и понатамошна интеграција на единствениот пазар на ЕУ

а. Анализа на главните пречки

Според последниот Извештај за глобална конкурентност за 2019¹ Северна Македонија е рангирана на 82-то место од 141 земја. Најниските оценки се поврзани со големината на пазарот, пазарот на производи и капацитетот за иновации. Свкупно, порастот на конкурентноста на економијата на Северна Македонија е попречен од неколку големи пречки, кои вклучуваат голема неформална економија, сложено законско и регулаторно опкружување и недостиг на вештини, недостиг од целосно усогласување со барањата на пазарот на ЕУ, неповолна структура на домашната индустрија со распространетост на гранките со ниска додадена вредност, ниска вкупна факторска продуктивност (вклучувајќи ниска продуктивност на трудот), неусогласеност на вештините на пазарот на трудот, ограничен пристап до финансии на домашните компании, ниско ниво на интеграција на македонските компании во глобалните синџири на снабдување, како и незначителни јавни и корпоративни инвестиции во технологија и иновации.

Неформалната економија е една од најзначајните пречки за конкурентноста. Официјалните проценки на Државниот завод за статистика (ДЗС) се дека истата изнесува 17% од БДП и 18% од вкупната вработеност во 2018 година. Исто така, има и други проценки според кои неформалната економија се зголемува до 37,6% од БДП во 2018 година (ММФ, 2019а). Поновите податоци покажуваат дека има 84.319 неформално вработени лица во 2022 година (Извештај за напредокот на ЕК, 2023 година) или 12,2% од вкупната вработеност во истата година. Неформалното вработување бележи значително намалување за време на пандемијата, од 16,1% во 2019 година на 13,6% во 2020 година, главно поради владините мерки за заштита на работните места, кои вклучуваа и мерки за формализирање на работните односи. Позитивно е што овој тренд продолжи и во 2021 година (12,1%) и беше задржан во 2022 година (12,2%), што е ран показател за одржливост на формализираните работни места. И покрај намалувањето на последниот проценет показател во периодот 2018-2022 година, проблемот со неформалноста останува сериозен. Најголем дел од неформалните работници, околу 68,8% биле мажи. Неформалниот сектор создава нелојална конкуренција од нерегистрираните претпријатија и работната сила во сенка, што имплицира дека непријавениот приход и неформалното вработување сериозно ја загрозуваат наплатата на јавните приходи. На тој начин, неформалната економија го загрозува функционирањето на формалната економија и предизвикува неотповиклива штета на јавните интереси на даночните обврзници и воопшто, на граѓаните.

Перцепцијата на граѓаните за неформалната економија е дека таа се движи помеѓу 20-40% од БДП во 2022 година, според квалитативното истражување на УНДП на оваа тема (УНДП, 2022). Ова покажува дека има прилично добро разбирање за присуството на сивата економија од страна на граѓаните, додека импликациите од неформалноста, како и механизмите како таа би можела да се намали, заедно со ефектите од формализирањето, треба дополнително да се артикулираат и имплементираат од страна на креаторите на политиките.

Друга пречка што треба итно да се реши за да се подобри конкурентноста на македонските деловни субјекти се однесува на усогласеноста со барањата на пазарот на ЕУ. ЕУ е главен трговски партнер на Северна Македонија повеќе од две децении, со учество од над 78% во вкупниот македонски извоз во 2022 година (ДЗС, 2023)². Во исто време, извозот е главно поттикнат од мал број странски компании кои се во голема мера специјализирани во технолошки интензивните сектори. Неопходно е да се зголеми конкурентноста на домашните компании и да се форсира проширување на нивниот извоз, како предуслов за побрз раст на БДП. Подобрувањата на извозот се поврзуваат со усогласеноста на барањата на пазарот на ЕУ, поддршката за

¹ https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf

² https://www.stat.gov.mk/pdf/2023/7.1.23.02_mk.pdf

иновации и диверзификација на производите, наоѓање соодветни деловни партнери од други земји и промоција на локални производи на меѓународните пазари. Усогласеноста со барањата на пазарот на ЕУ, особено во однос на слободното движење на стоки и услуги е исто така, многу важна во однос на понатамошната интеграција на македонските компании во глобалните синџири на снабдување.

Она што исто така ја поткопува конкурентноста на домашните компании е недоволно иновации и технолошки развој, што ја попречува продуктивноста и интеграцијата во глобалните синџири на вредности. Според Европската иновациска табела, земјата останува „иноватор во развој“, но иновациската активност севкупно останува ниска. Со учество од 0,4% во БДП (вклучувајќи мал дел од приватниот сектор), расходите на земјата за истражување, развој и иновации остануваат значително под просекот на ЕУ. Конкретно, учеството на приватниот сектор во севкупните трошоци за ИРИ останува на ниско ниво од 0,1% од БДП (Оценка на ЕК за ПЕР 2023-2025). Со цел да се создаде поволна средина за раст заснован на истражување и иновации, Владата во декември 2023 година ја усвои Стратегијата за паметна специјализација С3), чија имплементација ќе обезбеди инклузивен и паметен раст и зајакната инфраструктура за институционална поддршка за ИРИ.

б. Реформски мерки

1. Опис на реформските мерки

Структурната реформа **Овозможување деловно опкружување и понатамошна интеграција на единствениот пазар на ЕУ** е секвенционирана во следните конкретни реформски мерки кои би се постигнале во периодот 2024 - 2026 година:

Реформска мерка 5.1-1(1): Воведување механизми за формализирање на неформалната работа во сектори со висока застапеност на непријавена работа

Оваа мерка продолжува од минатата година. Таа има за цел да обезбеди регулирање на неформалните работни места во секторите каде што преовладуваат непријавената работа и вработување, како што се земјоделството, угостителството, туризмот, домашните услуги и градежништвото. Врз основа на претходно подготвени анализи и препораки за дизајнирање систем и механизми кои ќе придонесат за намалување на непријавената работа, договорените решенија се преточени во предлог-закон како *lex specialis* со кој се регулира сезонската, привремената и повремениот работа, со цел обезбедување работнички права и пристojни работни места за лица ангажирани на таква основа и кои ги задоволуваат потребите на работодавачот за работна сила. Мерката исто така предвидува развој на софтверски алатки за имплементација на законската регулатива, како и кампања за подигање на свеста за механизмите и придобивките од формализирањето.

Намалувањето на неформалната економија е стратешки приоритет на Владата на Република Северна Македонија. Стратегијата за формализација на неформалната економија во Северна Македонија 2023-2027 година, со Акциски план, беше донесена во септември 2023 година. Стратегијата предвидува ефикасна законска рамка, заедно со активностите за зголемување на довербата во институциите, превентивни акции кон пазарот на трудот и неформалностите со кои се соочуваат компаниите, како и зајакнување на системот на следење, контрола и потиснување на неформалното работење. Заедничките заклучоци од Економско-финансискиот дијалог 2023 година и Извештајот на ЕК за напредокот 2023 година им препорачаа на македонските власти веднаш да започнат со имплементација на Стратегијата и нејзиниот акциски план и да обезбедат политичка посветеност на високо ниво.

Надлежна институција за спроведување на мерката е Министерството за труд и социјална политика.

а) Планирани активности во 2024

- Донесен Закон и подзаконски акти за работното ангажирање на лица за вршење на работи од повремени и привремена природа за одредени дејности во поедноставена постапка;
- Спроведена кампања за подигнување на јавната свест за влијанието и ефектите на неформалната работа и придобивките од формализација;
- Развиено функционално софтверско решение во Управата за јавни приходи за работното ангажирање на лица за вршење на работи од повремени, привремена и сезонска природа.

Реформска мерка 5.1-1(2): Поддршка за развој на иновацискиот еко систем

Оваа реформска мерка продолжува од претходната година, но нејзината содржина е изменета врз основа на усвоената Стратегија за паметна специјализација (С3) во декември 2023 година. Стратегијата за паметна специјализација (С3) е од големо значење за идниот раст на македонската економија, овозможувајќи понатамошен развој преку зајакнување на истражувачките и иновативните потенцијали, олеснување на трансформацијата заснована на знаење, зајакнување на конкурентноста заснована на знаење и соработка меѓу академијата и бизнисот, диверзификација на постоечките индустрии и услужни активности, поттикнувајќи го растот на новите и брзорастечки индустрии и претпријатија, како и стимулирање на зелената и дигиталната транзиција.

Оваа реформска мерка ќе овозможи континуитет на реформските напори за развој на иновацискиот еко систем, зголемување на инвестициите во истражувањето, зајакнување на врските и институционалните капацитети за соработка на академијата и бизнисот, стимулирање зелена и дигитална транзиција, развој на вештини, поддршка на трансформацијата на избраните домени кон специјализација како и поддршка на нови акции (4 вертикални домени: електро-машинска индустрија, ИКТ, одржливи материјали и паметни згради и 2 хоризонтални домени: енергија за иднината и туризам). Имплементацијата на Стратегијата за паметна специјализација ќе овозможи поефикасни предуслови за успешно лансирање на НТП како институционална рамка. Поддршка за понатамошен развој на иновациската инфраструктура е една од предвидените мерки во Стратегијата за паметна специјализација и поврзаниот Акциски план.

Надлежна институција за нејзино спроведување е Министерството за економија.

а) Планирани активности во 2024

- Имплементација на стратегијата С3 и поврзаниот Акциски план
- Воспоставување на рамка за управување и имплементација, М&Е, градење капацитети за имплементација
- Проширување на сет на инструменти кои овозможуваат развој на иновациски еко систем поделен по цел - извонредност во науката, развој на иновациски еко систем, конкурентност на бизнисите, дигитална трансформација, развој на човечките ресурси и овозможување добро владеење и континуиран Процес на претприемничко откривање
- Лансирање на првите нови инструменти за С3 и континуиран дијалог за Процес на претприемничко откривање, спроведување на пилот проекти, развој на нови инструменти, поддршка за континуиран Процес на претприемничко откривање
- Посилна регионална соработка во земјите од Западен Балкан, соработка со платформите на ЕУ за С3, можни ИПА или твининг проекти,
- Усогласување на законодавството,
- Развој на институционална истражувачка инфраструктура во домените на С3 за иновации, знаење и трансфер на технологија (центар на извонредност, центар за иновации, технолошки парк),
- Подготвителна фаза за формирање на СТП
- Поддршка на развојот на центри за дигитални иновации – (Digital Innovation Hubs-DIH) како олеснувачи на дигиталната транзиција на бизнисите,
- Адаптација на почетните простории – бизнис инкубатор и НКТТ.

б) Планирани активности во 2025

- Понатамошна имплементација на АП за С3, имплементација на пилот проекти, развој на нови инструменти, поддршка на континуиран Процес на претприемничко откривање, посилна регионална соработка во земјите од Западен Балкан, соработка со платформите на ЕУ С3, можни ИПА или твининг проекти,
- Оперативни активности,
- Понатамошен развој на инфраструктура / изградба на нова инфраструктура.

в) Планирани активности во 2026

- Понатамошна имплементација на АП за СЗ, промовирани нови проекти и партнерства, развиени нови Хоризон проекти,
- Оперативни активности,
- Понатамошен инфраструктурен развој.

Реформска мерка 5.1-1(3): Поголемо усогласување со правото на ЕУ во областа на единствениот пазар

Оваа реформска мерка продолжува од претходната година. Мерката има за цел да ја подобри хармонизацијата со правото на ЕУ во областа на внатрешниот пазар со примарен фокус на слободното движење на стоки и услуги, заштита на правата на потрошувачите и подобро регулирање на деловното функционирање. Целта е да се подобри усогласеноста со здравствените, безбедносните и еколошките барања. Мерката е ориентирана кон усогласување на правната рамка во областите од Поглавје 1, Поглавје 3, Поглавје 6 и Поглавје 28 од правото на ЕУ, како и кон подобрување на капацитетите на релевантните национални институции за ефикасно работење во рамки на засилена правна рамка.

Извештајот на ЕК за напредокот на Северна Македонија за 2023 година укажува дека земјата е умерено подготвена во областа на слободното движење на стоки и услуги. Посебно внимание треба да се посвети на подобрувањето на законодавната и институционалната рамка за да се овозможи подобра усогласеност со законодавната рамка на единствениот пазар на ЕУ. Исто така, неопходно е да се зајакне спроведувањето на регулативата преку градење на системи и капацитети за спроведување на законите и контрола на пазарите.

Значењето на решавањето на прашањата за усогласеност со барањата на пазарот на ЕУ беше препознаено при дизајнирањето на ИПА II Акцијата 2019: Поддршка на ЕУ за конкурентни и фер пазари. Оваа реформска мерка е дел од ИПА акцијата и треба да обезбеди правила на домашниот пазар приспособени на правото на ЕУ, што исто така се смета за витално со оглед на извозната ориентираност на македонските компании.

Надлежна институција за нејзино спроведување е Министерството за економија во координација со Бирото за метрологија.

а) Планирани активности во 2024

- Да се зајакнат стрешката, законодавната и институционалната рамка во областа Слободно движење на стоки,
- Да се зајакнат стрешката, законодавната и институционалната рамка во областа Слободно движење на услуги,
- Да се подобри усогласеноста на законодавството со правото на ЕУ во однос на Законот за трговски друштва, Законот за сметководство и Законот за ревизија,
- Да се зголеми капацитетот на националните тела за ефикасност и ефективен надзор на пазарот и заштита на потрошувачите.
- Да се зголеми капацитетот на Бирото за метрологија за извршување на услуги за тестирање, верификација и калибрација.
- Да се дизајнира е-инспекција како единствена инспекциска интероперабилна база на податоци.

б) Планирани активности во 2025

- Градење на капацитетите на релевантните институции во областа на слободното движење на стоки и услуги;
- Дизајнирање на систем за функционална точка на единечни контакти;
- Надградба на постоечки Регистар на мерни инструменти и подобрување на методите за анализа на ризик врз основа на податоците од регистарот;
- Надградба на работните процедури за калибрација и верификација и лабораториски прирачници;
- Развој на нови стандарди и услуги за мерење.

2. Индикатори за резултати

Индикатор	Почетна вредност	Посредна цел	Цел
-----------	------------------	--------------	-----

Учество/удел на неформално вработени во вкупниот број на вработени лица (ДЗС - АРС)	12,2%	11,0% (2025)	10,0% (2026)
Број на активни договори за соработка помеѓу академската заедница и приватниот сектор во областа на иновациите	10 (2024)	20 (2025)	30 (2026)
Број на производи што се извезуваат во ЕУ (CN шифри кои бележат позитивни извозни вредности)	3.257 (2016-2017) ³		3.500 (2024)

Намалувањето на неформалната економија, особено неформалното вработување, може да донесе бројни придобивки и за поединците и за пошироката економија. Со формализирање на вработувањето, работниците добиваат пристап до законска заштита, како што се регулативите за минимална плата, безбедност на работното место и социјални бенефиции како здравствено осигурување и планови за пензионирање. Оваа транзиција ја подобрува целокупната благосостојба на работната сила, поттикнувајќи постабилен и побезбеден пазар на труд. Формализацијата, исто така, придонесува за зголемување на даночните приходи за владите, обезбедувајќи дополнителни ресурси за јавни услуги и развој на инфраструктурата.

Целосната имплементација на мерката за воведување механизми за формализирање на неформалната работа во секторите со високи инциденти на непријавени активности се претпоставува дека ќе го намали нивото на неформално вработување од 12,1% на 10% на крајот на среден рок. Ова ќе резултира со уште околу 16.000 формални вработени лица регистрирани во системот. Користејќи ја просечната плата во Северна Македонија и стапката на персонален данок на доход од 10%, овие дополнително регистрирани вработени можат да донесат до 1,4 милиони евра годишно директни даночни приходи. Доколку овие дополнителни даночни приходи се искористат за капитални расходи, резултатот би бил дополнителни 0,0003% од БДП на среден рок, земајќи ги предвид само дополнителните приходи од формалното вработување.

Зголемувањето на трошоците за истражување и развој (ИР) може да има длабоки позитивни ефекти врз БДП на земјата и севкупната економска виталност. Кога една земја инвестира во истражување и развој, таа поттикнува иновации, технолошки напредок и креирање на знаење. Ова, пак, може да доведе до развој на нови производи и услуги, нови индустрии и подобрување на постојните, што на крајот ќе го поттикне економскиот раст.

Врз основа на студија на ОЕЦД⁴, прегледот на економетриската литература покажува дека и покрај различните пристапи за мерење и проценка, истражувачите генерално наоѓаат позитивно и статистички значајно влијание на истражувањето и развојот врз продуктивноста и економскиот раст. Резултатите од мета-анализата заснована на неодамнешните економетриски проценки објавени за периодот 2000-2010 година сугерираат дека еластичноста на перформансите за истражување и развој изнесува околу 0,10. Користејќи ги овие наоди, целосната имплементација на оваа мерка може да ги зголеми инвестициите во истражување и развој за 4,3%, што резултира со зголемување од 0,43% од БДП. Овој значаен резултат е главно поврзан со идејата дека ИР имаат значителен ефект во економијата бидејќи ги поттикнуваат иновациите, напредокот во технологијата и продуктивноста во целина.

Зајакнувањето на пазарните правила во една земја може да има значително влијание врз нејзиниот БДП, особено во контекст на меѓународната трговија. Јасните и ефективни пазарни правила создаваат поповлечно окружување и за домашните и за странските бизниси, олеснувајќи ги трговските односи. Кога пазарните правила се цврсти, тие влеваат доверба меѓу трговските партнери, што доведува до зголемени прекугранични инвестиции и трговски активности. Јасноста во регулативите ги намалува трансакциските трошоци и несигурностите, што го олеснува вклучувањето на бизнисите во меѓународната трговија. Понатаму, бидејќи мерките предвидуваат натамошно усогласување на законодавството во областа на слободното движење на стоки и услуги, тоа може да има позитивно влијание врз извозот.

³ The value refers to those products (CN 8 digits codes) for which export has been recorded either in 2016 or 2017

⁴The Impact of R&D Investment on Economic Performance: A Review of the Econometric Evidence
[https://one.oecd.org/document/DSTI/EAS/STP/NESTI\(2015\)8/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DSTI/EAS/STP/NESTI(2015)8/en/pdf)

Како цел на мерката за зајакнување на пазарните правила, се предвидува дека ќе помогне во зголемување на бројот на извезени производи на пазарот на ЕУ за 7,5%. Земјите кои извезуваат производи поврзани со извозниот профил на земјите со високи приходи имаат тенденција брзо да се приближуваат кон оние со повисоки нивоа на приход и оттука, да растат побрзо. Користејќи ги податоците за извозот во ЕУ, се пресметува дека овој пораст на извезените производи може да резултира со околу 1,6 милиони евра дополнителен извоз во ЕУ, односно со 0,016% поголем БДП.

3. Проценети трошоци за активностите и извор на финансирање

Во евра	2024	2025	2026
Воведување механизми за формализирање на неформалната работа во сектори со најголема веројатност дека постои непријавена			
1. Буџетско финансирање*	0	0	0
2. Небуџетско финансирање	300.000	0	0
2.1 од коешто финансирање од ИПА, вклучително и финансирање од WBIF	0	0	0
Вкупно	300.000	0	0
Поддршка за развој на иновациски еко систем			
1. Буџетско финансирање *	2.000.000	3.000.000	4.000.000
2. Небуџетско финансирање	0	0	0
2.1. од коешто финансирање од ИПА, вклучително и финансирање од WBIF	0	0	2.000.000 ИПА Апликација за имплементација на СЗ
Вкупно	2.000.000	3.000.000	6.000.000
Поголемо усогласување со правото на ЕУ во областа на единствениот пазар			
1. Буџетско финансирање *	0	0	0
2. Небуџетско финансирање	1.000.000	0	0
2.1. од коешто финансирање од ИПА, вклучително и финансирање од WBIF	1.000.000	ИПА	0
Вкупно	1.000.000	ИПА	0

* Национални извори на јавни финансии

4. Очекувано влијание врз социјалните резултати, како вработување, намалување на сиромаштија, родова еднаквост и пристап до здравствени услуги

Преминот „од неформалност во формалност“ што се предвидува со оваа мерка може да доведе до значително намалување на несигурноста при вработување и до нови можности за пристојна работа. Треба да се напомене дека за некои од работниците неформалноста не е избор, туку неопходност во која се впуштаат поради недостаток на пристојни работни места. Мерката подразбира обезбедување заштита на правата на работниците, социјална и здравствена сигурност на лицата вработени за извршување на привремена и сезонска работа. Иако околу 2/3 од неформалните работни места ги извршуваат мажи, ќе се внимава влијанието да биде родово балансирано.

Инвестициите во истражување, развој и иновации водат до воспоставување на нови бизниси и раст на постојните бизниси, генерирајќи нови работни места, особено за младата и висококвалификувана работна сила. Подобрениот пристап до финансии и инвестициите во иновациска инфраструктура ќе го поттикнат претприемништвото помеѓу младите и жените. Родовата еднаквост ќе биде инкорпорирана во спроведувањето на активностите, а механизмите за следење ќе вклучуваат и родово сегрегирани податоци. На почетокот на оперативните активности НТП ќе развие и План за родова еднаквост кој ќе вклучи родови податоци и алоцирани ресурси и механизми за прибирање и следење на податоците. Стратешките документи на НТП исто така ќе вклучат и индикатори на перформанси кои ќе го мерат придонесот односно влијанието на НТП за генерирање на работни места за младите и висококвалификуваната работна сила.

Индиректно, преку зголемување на можноста за извоз преку воведување на подобри производствени стандарди и деловно опкружување, компаниите ќе можат да го зголемат својот удел на пазарот и да ја прошират својата продажба на странските (ЕУ) пазари. Ова треба да ги зголеми приходите/профитот на компанијата и да создаде можности за зголемување на производството и отворање нови работни места.

5. Очекувано влијание врз животната средина и климатски промени

Високата инциденца и опстојување на неформалната работна сила се повеќе се препознава како пречка за одржливиот развој. Неформалните фирми и работници не придонесуваат за даночната основа и оттука, националниот буџет останува без приход што би можел да се искористи за јавни инвестиции, вклучително и инвестиции во животната средина. Намалувањето на неформалната работа е во согласност со централната амбиција на Агендата за одржлив развој за 2030 година „да не остави никого зад себе“ и ЦОП 8.3: „промовирање на развојно ориентирани политики кои поддржуваат продуктивни активности, пристojно отворање работни места, претприемништво, креативност и иновации и поттикнување на формализирање и раст на микро, мали и средни претпријатија, вклучително и преку пристап до финансиски услуги“. Покрај тоа, животната средина може да има корист од формализирањето на некои видови неформални работници, како што се собирачите на отпад или улични продавачи, со намалување на создавањето отпад и зголемување на стапките на рециклирање.

Иновациите можат да доведат до развој на нови технологии и процеси кои можат да помогнат во намалувањето на емисиите на стакленички гасови, подобрување на енергетската ефикасност, промовирање на употребата на обновливи извори на енергија, намалување на влијанието врз животната средина на земјоделството преку промовирање одржливи практики и намалување на отпадот. Иновациите, исто така, можат да помогнат во промовирањето на кружната економија преку развивање на нови производи и услуги кои се дизајнирани за повторно користење, рециклирање или пренаменување. Научно-технолошките паркови (НТП) можат да имаат позитивно влијание врз економијата што овозможува развој на истражувачки капацитети за поддршка на зелената транзиција во индустријата и општеството. НТП ќе изврши оцена на влијанието врз животната средина за да се минимизираат и/или да се ублажат негативните влијанија врз животната средина од изградбата и работењето на НТП. Дополнително, оценката на влијанието врз животната средина ќе биде вградена преку соодветни критериуми за евалуација на правилата и процедурите за обезбедување на услуги од НТП за да се поттикнат иницијативите кои придонесуваат кон премин од линеарна во циркуларна економија преку поддршка на претприемништвото ориентирано кон „зелени“ производи и услуги.

Третата мерка значително ќе го промовира почитувањето на принципите на соодветноста на животната средина. Транспонирањето на новото законодавство за слободно движење на стоки е многу поврзано со справувањето со современите еколошки предизвици и обезбедувањето усогласеност на националните пазари со барањата за животната средина заедно со барањата за здравје и безбедност. На пример, моторите со согорување инсталирани во патнички автомобили, комбиња, камиони, автобуси, како и не-патничките мобилни машини (на пример, мотори со дизел или бензин) значително придонесуваат за загадување на воздухот со емитување јаглероден оксид (CO), јаглеводороди (HC), азотни оксиди (NOx) и честички. Со усогласување на стандардите за емисии на земјава со ЕУ значително ќе се подобри квалитетот на воздухот. Европската унија, исто така, спроведе регулативи за намалување на употребата на опасни хемикалии во производи за широка потрошувачка, како што се козметика, претпакување, текстил, обувки, аеросоли дозери и играчки. Така, оваа мерка ќе придонесе за „зазеленување“ на креирањето политики во државата.

6. Потенцијални ризици

Ризик	Веројатност на случување (ниска или висока)	Планирани активности за надминување
Недостаток на доверба кај јавноста во ефективната на новиот модел за формализирање на сезонската, привремената и повремениот работа	средна	Обезбедување добра и ефикасна координација меѓу министерствата и другите релевантни институции и создавање јасни меѓусекторски правила за спроведување на мерките и политиките за унапредување на пристojната работа. Имплементацијата на правилата ќе биде придружена со

		таргетирана јавна кампања за подигање на јавната свест за влијанието и ефектите од неформалната работа и придобивките од формализирањето во која ќе бидат вклучени сите јавни и приватни странки
Одложено донесување на законската рамка за имплементација на новиот модел за формализација на сезонската, привремената и повремената работа	висока	Приспособување на планот за непредвидливи ситуации и приоритетите во согласност со новонастанатата ситуација
Недоволни капацитети на НТП за развој на стратешки и оперативни документи и за склучување договори за адаптација на почетната инфраструктура	средна	По законската регистрација на НТП, планирани се буџетски средства за вработувања, зајакнување на човечките капацитети и набавка на надворешни услуги за успешно формирање на НТП
Не се исполнети потребните предуслови во вклучените институции (човечки ресурси, подготвеност на системот, договори за аутсорсинг итн.).	средна	Подготовка на работни планови врз основа на анализа за реални цели, вклучувања и рокови.

Структурна реформа 2 - Обезбедување стабилно и одржливо снабдување со храна

а. Анализа на главните пречки

Учеството на земјоделството во структурата на производството се намали дополнително на 9% (-0,8 п.п.) во 2021 година. Учеството на земјоделството во вкупната вработеност, исто така, дополнително се намали во 2021 година (11,5% - намалување од 12% во 2020 година и 16,6% во 2016 година). Ова не е поволна статистика, со оглед на потенцијалот на земјата за земјоделско производство, како и глобалната потреба за зголемување на безбедноста на храната. Пандемијата Ковид-19, руската војна против Украина и движењата на инфлацијата во последните две години го ставија земјоделството во центарот на вниманието. Земјоделскиот сектор во Северна Македонија се карактеризира со неповолна земјоделска структура на голем број многу мали полу-издржливи фарми со мешано земјоделско производство на мали и расцепкани земјишни парцели. Ефикасноста и продуктивноста на секторот се ниски, со високи пазарни ограничувања, недостаток на сезонски работници, ограничувања на движењето и тешкотии во организирањето на транспортот и логистиката. Еден од главните проблеми во земјоделскиот сектор во земјата е стареењето на работната сила - само околу 15% од земјоделските работници се млади (15-24 години). Секторот добива најголем дел од државната помош, а субвенциите за секторот се зголемуваат додека производството се намалува. Треба да има посилна врска помеѓу земјоделските политики и другите секторски политики како што се оние за трговија, образование и МСП. Предностите за секторот вклучуваат добри врски за пристап и дистрибуција до други европски пазари и потенцијал за структурно подобрување (на пример, консолидација на земјиштето, групи на производители и задруги). Може да се преземат неколку активности за зголемување на продуктивноста преку иновации и примена на современи технологии (на пр. 1/инвестирање во вештините и знаењето на земјоделските работници; 2/зајакнување на земјоделските советодавни услуги; и 3/поврзување на земјоделството со истражувањето, образованието и туризмот). (ЕК, 2023)

Исто така, значењето на земјоделскиот сектор е нагласено во Извештајот на Светска банка за Западен Балкан: Кон одрлив раст (СБ, 2023 година), во насока на потребата за зелен и одрлив развој. Земјоделскиот сектор треба да се ремоделира, со фокус на ефективни активности, подобрување на регулаторната и институционалната поставеност, пренамена на буџетската поддршка за зголемување на климатската отпорност на земјоделското производство и продуктивност, зајакнување на трансферот на знаење и развој на нови бизнис модели, но сепак зелени и одржливи операции во земјоделскиот сектор.

Земјоделскиот сектор во Северна Македонија веќе беше предмет на неколку реформски иницијативи, како што се консолидација на земјиштето и подобрување на системите за наводнување, кои беа вклучени во претходните ПЕР. Нивната имплементација продолжува, додека сегашните реформски напори се насочени кон зголемување на продуктивноста на земјоделскиот сектор. Во овој контекст, постбербениот третман на земјоделските производи е клучен за зголемена конкурентност и одржливост на секторот.

б. Реформски мерки

1. Опис на реформските мерки

Структурната реформа се однесува на следната конкретна реформска мерка што би се постигнала во периодот 2024 - 2026 година:

Реформска мерка 5.1-2(4): Модернизација на постбербени технологии и процеси во трговијата со македонските земјоделски производи

Оваа мерка продолжува од минатата година. Главната цел на мерката е зголемување на конкурентноста на земјоделскиот сектор преку модернизација на постбербеното управување со земјоделските производи преку воведување национална политика за организирање на земјоделски заеднички пазар. Тоа би вклучувало значително ниво на земјоделска хигиена и стандарди за квалитет, управување со отпад и заштита на животната средина. Модернизацијата на секторот е предвидена со изградба и работа на два откупни центри во општина Ресен и Струмица и една земјоделско-прехранбена трговска платформа во Скопје. Мерката опфаќа правна и институционална поставеност како подготвителна фаза, како и изградба и операционализација на центрите и земјоделско-прехранбената платформа.

Центрите и платформата се дизајнирани да се градат и да работат во согласност со најновите стандарди во оваа област, со високи перформанси за енергетска ефикасност. Нивното воспоставување би овозможило имплементација на националната земјоделска политика ЗУП (Заедничко уредување на пазарот)/Common Market Organization (СМО), односно интервентни мерки за складирање на земјоделски производи во согласност со принципите за безбедност на храната.

Оваа мерка е директно поврзана со целите на Националната стратегија за земјоделство и рурален развој 2021 - 2028 година (Службен весник на РСМ бр: 16/2021). Националната правна рамка поврзана со оваа мерка е Законот за квалитет на земјоделските производи (Службен весник на РСМ бр: 140/2010) и Законот за земјоделство и рурален развој (Службен весник на РСМ бр: 49//2010).

Надлежна институција за спроведување на мерката ќе биде Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство со тесна соработка со другите релевантни владини, јавни и приватни институции и субјекти во Северна Македонија.

а) Планирани активности во 2024

- Институционална поставеност - Нова работна систематизација со воведување на Сектор за ЗУП во рамки на МЗШВ;
- Нацрт-закон за земјоделство и рурален развој (вклучувајќи ЗУП) објавен на ЕНЕР;
- Изработка на физибилити студија и Детален проект за изградба на откупен центар за овошје и зеленчук во Ресен и Струмица;
- Изработка на физибилити студија и Детален проект за изградба на платформа за откуп со овошје и зеленчук во Скопје;

б) Планирани активности во 2025

- Донесување на нов Закон за земјоделство и рурален развој (вклучувајќи го и ЗУП);
- Донесување на подзаконски акти на Законот за земјоделство и рурален развој (вклучувајќи го и ЗУП);
- Изградба на откупен центар за овошје и зеленчук во Ресен и Струмица;
- Изградба на платформа за откуп со овошје и зеленчук во Скопје.

в) Планирани активности во 2026

- Програма за поддршка – ЗУП;
- Финализирање на изградбата на откупен центар за овошје и зеленчук во Ресен и Струмица;
- Финализирање на изградбата на платформа за откуп со овошје и зеленчук во Скопје.

2. Индикатори за резултати

Индикатор	Почетна вредност	Посредна цел	Цел
Процент на земјоделски производи кои се продаваат во согласност со стандардите за квалитет*	40% (2018)	/	75% (2026)
Процент на загуба во производството по бербата**	30 (2018)	/	20 (2026)
Очекувани нови вработувања	0 (2018)	/	200+400 нови вработувања*** (2025)

Извор: * и ** Проектот за модернизација на земјоделството на Светска банка (The World Bank Agriculture Modernisation Project P168014)

***Ова се сезонски вработувања: 100 во Струмица, 100 во Ресен и 400 во Скопје

3. Очекувано влијание врз конкурентноста

Со имплементација на мерката ќе се подобри конкурентноста и земјоделците ќе остварат подобри економски резултати од своето работење. Имено преку воведувањето на стандардите за квалитет, промена на сортната структура, подобрување на условите на складирање и чување се очекува да се добијат земјоделски производи со поголем квалитет, повисока цена и стандарди кои ги исполнуваат европските барања.

Ќе се зголеми количината на земјоделски производи кои ќе може да се складираат во модерни откупни центри со европски стандарди и тоа во Ресен 5.000 тони, Струмица 25.000 тони и Скопје 46.000 тони овошје и зеленчук.

4. Проценети трошоци за активностите и извор на финансирање

Во евра	2024	2025	2026
Модернизација на постбербени технологии и процеси во трговијата со македонските земјоделски производи			
1. Буџетско финансирање*	5.542.000	25.134.000	24.000
2. Небуџетско финансирање	0	350.000	350.000
2.1. од коешто финансирање од ИПА, вклучително и финансирање од WBIF	0	0	0
Вкупно	5.542.000	25.484.000	374.000

* Национални извори на јавни финансии

5. Очекувано влијание врз социјалните резултати, како вработување, намалување на сиромаштија, родова еднаквост и пристап до здравствени услуги

Со изградбата на откупните центри за овошје и зеленчук и посебно со воведувањето на мерките за уредување на пазарите, бенефит ќе имаат сите земјоделци на територијата на Република Северна Македонија, а посебно во регионот на Струмица, Ресен и Скопје. Ќе се намали проблемот со капацитетите за складирање и чување кои во моментот ги имаме и кои резултираат со кало и растур на земјоделските производи и економска загуба. Родовата рамноправност ќе биде почитувана во текот на имплементација на оваа мерка. Градежните активности позитивно ќе се одразат врз вработеноста на краток рок, а на подолг рок фактичкото управување и одржување на центрите ќе бара дополнително вработување на лица.

6. Очекувано влијание врз животната средина и климатски промени

Постбербените загуби влијаат на животната средина бидејќи земјата, водата и енергијата што се користат за производство на изгубената храна исто така се трошат заедно со храната. Неискористената храна, исто така, резултира со дополнителни емисии на CO₂, што на крајот влијае на животната средина. Намалувањето на постбербените загуби е одржливо решение за зголемување на достапноста на храна, намалување на

притисокот врз природните ресурси, елиминирање на гладот и подобрување на егзистенцијата на земјоделците. Сепак, условите за складирање и зачувување по бербата може да доведат до зголемени емисии на стакленички гасови бидејќи ладењето, како вообичаен метод за зачувување на храната, бара значителна количина на енергија (ладењето сочинува 15% од вкупната потрошувачка на енергија во прехранбената индустрија). Затоа, центрите и платформата ќе бидат дизајнирани и изградени со високи стандарди за енергетска ефикасност и ќе се истражат опциите за користење на сончевата енергија за дополнително намалување на емисиите на стакленички гасови; а ќе се земат во предвид и очекуваните влијанија од климатските промени и ризиците поврзани со климата на трите локации за да се обезбеди климатска отпорност на новите системи.

7. Потенцијални ризици

Ризик	Веројатност на случување (ниска или висока)	Планирани активности за надминување
Долг процес на добивање потребни дозволи и одобренија за градба	Висока	Зголемена соработка помеѓу надлежните институции
Долг процес на трансформација на земјиштето	Висока	Зголемување на капацитетот на канцелариите на институцијата Државен правобранител во постапување и процесирање на барањата за експроприација до МФ – УИПР, подрачни одделенија

5.2. ОБЛАСТ: ОДРЖЛИВОСТ И ОТПОРНОСТ

Структурна реформа 3 - Зајакнување на отпорноста кон климатските промени и намалување на загадувањето на животната средина

Зелената транзиција значи промена кон економски одржлив раст и економија која не се заснова на фосилни горива и прекумерна потрошувачка на природни ресурси. Одржливата економија се потпира на решенија со ниска содржина на јаглерод што ја промовираат кружната економија и биолошката разновидност.

Оценката на ЕК за ПЕР 2023-2025 на Северна Македонија укажува дека македонската економија се карактеризира со голема зависност од увоз на енергија, висок енергетски интензитет, неефикасност во стареењето на системите за производство на енергија, континуирано потпирање на високо загадувачки јаглен и неефикасно користење на енергијата. Стратешката рамка за транзиција кон зелена енергија е добро развиена, но напредокот во имплементацијата е ограничен. Транзицијата кон економија со ниска потрошувачка на јаглерод и чиста енергија бара значителни инвестиции во енергетската инфраструктура. Според владиниот Интервентен инвестициски план 2021-2027 година, се очекува да се инвестираат вкупно 3,1 милијарди евра во енергетскиот сектор, најмногу во обновливи извори на енергија (ЕБОР, 2021 година). Ова е во согласност со Економскиот и инвестицискиот план на ЕУ и Зелената агенда за Западен Балкан за развој на обновливи извори на енергија и употреба на помалку загадувачки извори на енергија, користејќи ја заедничката платформа за набавка на гас преку координирање на побарувачката и користење на инфраструктурата и преговори со меѓународни партнери.

Како земја потписничка којашто не е вклучена во Анекс I од Рамковната конвенција на Обединетите нации за климатски промени (UNFCCC) и Парискиот договор, и како земја потписничка на Протоколот од Кјото, С.Македонија презема редовни активности за намалување на емисиите на стакленички гасови и ограничување на глобалното затоплување. Во 2022 година, земјата го усвои Националниот план за енергија и клима, како и други планови и стратегии, но сè уште има ограничен напредок во спроведувањето зелени политики, што резултира со лош квалитет на воздухот, ограничено управување со отпадот и отпадните води и малата употреба на обновлива енергија извори (ММФ, 2022).

Друг предизвик е ограничениот напредок на земјата кон постигнување **кружна економија**, при што стапките на рециклирање се екстремно ниски со помалку од 1% од цврстиот отпад што се рециклира и речиси 99% оди на

депонија (Евростат, 2020). Сепак, пораст од 27,08% во 2014 година на 47,21% во 2018 година е забележан кај рециклирањето на отпадот од пакување, и покрај ограничените економски стимулации за промовирање на рециклирањето (МАКСтат, 2020 година). Северна Македонија во моментот генерира 456 кг комунален отпад по жител, што е помалку од просекот на ЕУ од 492 кг по жител, но тој се зголемува од 2014 година (Евростат, 2020 година).

Бројни тела се одговорни за **управувањето со отпад**, но постојат проблеми во комуникацијата, а се јавува и недостиг на ефикасни механизми за координација. Недостигот на кадар и финансиски ресурси на овие тела го попречуваат спроведувањето на мерките. Ова се познати проблеми кон коишто владата има намера да се насочи во новата Стратегијата за управување со отпад 2024-2036 (претходната стратегија опфаќаше период 2008-2020). Потребно е да се преземат мерки за воспоставување на регионален систем за управување со отпадот, особено во Источниот и Североисточниот регион (ЕК, 2020).

Квалитетот на воздухот во Северна Македонија е спорна точка подолг период. Конкретно, има високи концентрации на ситни честички (PM 2,5), кои во зимскиот период значително ги надминуваат националните граници, како и оние поставени од СЗО и ЕУ. На пример, просечната годишна изложеност на PM 2,5 е 33 µg/m³, што е повеќе од трипати од препорачаните највисоки нивоа од СЗО, значително над просекот на ЕУ од 13,1 µg/m³ и нешто повисок од просекот на WB6 од 25,77 µg/m³ (Светска банка, 2020a).

Друг проблем од кој страда земјава е неразвиениот систем за водоснабдување и санитација. Загадувањето на водата, како резултат на недоволно пречистените индустриски и комунални отпадни води, е голема загриженост. Во 2019 година беа во функција 24 пречистителни станици, што претставува 24,5% од потребниот капацитет (UNEP, 2019). На Скопје како главен град на државата сè уште му недостасува пречистителна станица за отпадни води, но договорот за изградба е потпишан во 2023 година.

Сите споменати предизвици се тешки и бараат итни активности. Брзите интервенции во рамките на оваа структурна реформа се фокусираат на енергетскиот сектор (во однос на промоција на користењето на обновливите извори и подобрување на енергетската ефикасност), инфраструктурата за собирање и третман на вода и поставување на ефикасен и самоодржлив систем за управување со отпад.

б. Реформски мерки

1. Опис на реформските мерки

Структурната реформа **Зајакнување на отпорноста кон климатските промени и намалување на загадувањето на животната средина** е секвенционирана во следните конкретни реформски мерки кои би се постигнале во периодот 2024 - 2026 година:

Реформска мерка 5.2-3(5): Промовирање на обновливи извори на енергија

Оваа мерка продолжува од претходниот ПЕР. Главната цел на мерката е зголемување на искористеноста на обновливите извори на енергија (ОИЕ) во Северна Македонија. Заедничките заклучоци од финансискиот и економскиот дијалог 2023 година посочуваат дека земјата треба да се фокусира на модернизација на енергетскиот сектор и транзиција кон чиста енергија.

Сè поизразената употреба на обновливи извори на енергија и подобрувањето на енергетската ефикасност (ЕЕ) се едни од главните стратешки цели во енергетскиот сектор. Во областа на обновливите извори на енергија, земјата ќе продолжи со тековните механизми за поддршка на производството на електрична енергија од ОИЕ преку повластени тарифи и повластени премии со аукции (доделени во тендерска постапка). Земјата ќе промовира понатамошно искористување на ОИЕ во електроенергетскиот сектор (без стимулации), но и во другите сектори преку воведување на концептот „производител-потрошувач“, како и по пат на зголемување на потрошувачката на биогорива во транспортниот сектор. Овие активности и мерки ќе ги засилат напорите на земјата за постигнување на амбициозната цел од учество од 38% на ОИЕ во бруто потрошувачката на финална енергија до 2030 година во согласност со нашите стратешки документи.

Со цел успешно спроведување на гаранциите за потекло, со измените на Законот за енергетика (Службен весник 236/22), меѓу другото, предложи надлежниот орган за Системот за гаранции на потекло (издавање и

управување) да се префрли од Агенцијата за енергетика на Операторот на пазарот на електрична енергија (МЕМО).

Законот за енергетика ги спроведува одредбите и обврските од Третиот енергетски пакет на ЕУ и Директивата за обновливи извори на енергија. Оваа Директива е делумно транспонирана, без делот кој се однесува на биогоривата, што ја наметнува потребата од подготовка на посебен закон за биогорива. Министерството за економија со техничка помош подготви финален нацрт текст на Законот за биогорива во транспортот. Законот не беше доставен до Владата, поради ГАП анализата за транспонирање на Директивата за ОИЕ 2018/2001, што покажува дека одредени одредби од предлог-законот за биогорива треба да се ревидираат и дополнат. Истовремено, потребно е да се изготви анализа за движењето на цените на нафтените деривати на пазарот, бидејќи поради енергетската криза има значителни флукуации на пазарните цени, а предлог-законот се базира на цените на 2019. Дополнително, потребно е усогласување на овој закон со Законот за климатска акција, кој е во завршна фаза на изработка.

Оваа мерка ја спроведува Министерството за економија.

а) Планирани активности за 2024 година

- МЕМО ќе спроведе постапка за јавна набавка за избор на давател кој ќе воспостави национален електронски регистар/домен за администрирање гаранции за потекло;
- Донесување на Правилник за лиценцирање на монтери;
- Подготовка и усвојување на измени на Законот за енергетика/ подготовка на нов Закон за обновливи извори на енергија за транспонирање на одредбите од Директивата за ОИЕ 2018/2001
- Усвојување на ревидиран Национален план за енергија и клима;
- Министерството за економија ќе објави јавен повик за субвенционирање на домаќинствата кои ќе инсталираат фотоволтаични централи за само-потрошувачка.

б) Планирани активности за 2025 година

- Воспоставување на целосно оперативен систем на гаранции за потекло од страна на МЕМО;
- Подготовка на подзаконски акти во однос на ОИЕ кои ќе произлезат од измените на Законот за енергетика / новиот Закон за обновливи извори на енергија;
- Подготовка на Извештај за реализација на Индикативниот план за претходната година.

в) Планирани активности за 2026 година

- Подготовка на измени и дополнувања на акциониот план за биогорива.

Реформска мерка 5.2-3(6): Подобрување на енергетската ефикасност

Оваа мерка продолжува од минатата година. Имплементација на истата се однесува на донесување на изменет Закон за енергетска ефикасност во согласност со изменетата Директива за енергетска ефикасност 2018/2002 и соодветните подзаконски акти. Мерката исто така предвидува воспоставување на функционален Фонд за енергетска ефикасност (ФЕЕ) (член 30 од Законот за ЕЕ). Со неодамна усвоените измени на Законот за Развојната банка се предвидува формирање на ФЕЕ во рамките на банката како посебна организациона единица.

Мисијата на ФЕЕ ќе биде да ги финансира подобните потпроекти за ЕЕ спроведени од општините и другите субјекти од јавниот сектор кои би ги искористиле заштедите на трошоците за енергија што произлегуваат од потпроектот за ЕЕ за да ги подмират финансиските трошоци. Предложениот ФЕЕ ќе воведо „механизам за плаќање од заштеди“ и ќе помогне во воспоставување критичен преседан за да помогне на Владата да премине од финансирање со грантови кон поодржливо финансирање. ФЕЕ ќе ги користи отплатите за финансирање дополнителни потпроекти, со што средствата ќе циркулираат со текот на времето. Се очекува своите оперативни трошоци Фондот да ги покрива преку административни такси и на тој начин да стане одржлив субјект за финансирање и спроведување. Првиот ФЕЕ ќе се фокусира на општините и другите јавни субјекти со можност за проширување на опсегот кон резидентниот сектор.

Студијата со типолошки пристап за енергетска оцена на станбените згради во земјава, која беше привремено стопирана поради попис на населението, е во тек и е подготвена согласно методологијата TABULA (Типолошки пристап за енергетска процена на градежниот фонд). Типологијата ќе створи јасни услови за класификација на сите видови згради во државата за коишто ќе треба да се обезбедат мерки за намалување на енергијата во Стратегијата за реконструкција на згради.

Мерката ќе ја спроведува Министерството за економија.

а) Планирани активности за 2024 година

- Донесување на измени на законот за енергетска ефикасност;
- Формирање на ФЕЕ;
- Издавање лиценци и овластувања за енергетска контрола кај големите трговци и згради;
- Подготовка на останатите подзаконски акти што произлегуваат од Законот за енергетска ефикасност.

б) Планирани активности за 2025 година

- Подготовка и усвојување на Стратегија за реконструкција на згради до 2030 година;
- Имплементација на останатите мерки од НПЕК во врска со ЕЕ;
- Функционирање на Фондот за енергетска ефикасност и можно проширување на опсегот кон резидентниот сектор;
- Реализација на активности утврдени со Планот за реновирање на зграда.

в) Планирани активности за 2026 година

- Функционирање на Фондот за енергетска ефикасност и можно проширување на опсегот кон резидентниот сектор;
- Реализација на активности утврдени со Планот за реновирање на зграда.

Реформска мерка 5.2-3 (7): Воспоставување инфраструктура за собирање и третман на отпадни води во согласност со барањата на ЕУ

Оваа мерка продолжува од минатата година. Мерката за воспоставување инфраструктура за собирање и третман на отпадни води во согласност со барањата на ЕУ (Рамковна директива за вода 2000/60/ЕС, Директива за третман на урбани отпадни води 91/271/ЕЕС, Директива за отпадна тиња 86/278/ЕЕС) е насочена кон обезбедување одржливо управување со водите преку изградба на системи за собирање и третман на урбаните отпадни води, како и заштита и зачувување на водните ресурси.

Тоа исто така ќе придонесе за спроведување на Националната стратегија за води 2012-2042 година, имено, мерките и активностите предвидени во поглавјето 5.3 - Заштита на водите. Стратегијата за води утврдува дека изградбата на канализациски системи и пречистителна станица за отпадни води систематски да се зголемува и дека во првата фаза треба да се опфатат испуштањата од агломерации од повеќе од 15.000 е.ж. Треба да се обезбеди секундарен третман за испуштањата од агломерации со повеќе од 2.000 е.ж. и понапреден третман за агломерации со повеќе од 10.000 е.ж. во одредени чувствителни области и нивните сливови. Мерката исто така ја поддржува имплементацијата на други клучни национални стратешки и плански документи, особено, Плановите за управување со речни сливови (ПУРС), Плановите за управување со ризик од поплави (ПУРП), Просторниот план на Република Северна Македонија и Националната стратегија за одржлив развој.

Мерката ќе ја спроведува Министерството за животна средина и просторно планирање.

а) Планирани активности за 2024 година

- Измена и дополнување на Законот за води и подготовка на подзаконски акти за транспонирање на Директивата на ЕУ за поплави и оценка на останатата правна рамка поврзана со управување со поплави;

- Подготовка на планови за управување со ризик од поплави за сите речни сливови (Вардар, Струмица и Црн Дрим);
- Подготовка и усвојување на подзаконски акти поврзани со принципот „загадувачот плаќа“ со која се воведува „единица на штетност“, врз основа на измерената количина и оптоварување со загадување на испуштените отпадни води;
- Подготвителни активности за набавка на опрема за подобрување на Информацискиот систем за следење на водите;
- Подготвителни активности за подобрување на оперативните и финансиските капацитети на јавните комунални претпријатија.

б) Планирани активности за 2025 година

- Изработка на планови за управување со речен слив за сите речни сливови (река Вардар, Црн Дрим, Струмица) според Рамковната директива за води;
- Финализирање на измените на Законот за води и поврзаното подзаконско законодавство за транспонирање на Директивата на ЕУ за поплави и усогласување на соодветното законодавство за управување со поплави;
- Финализирање на активностите за подготовка на Планови за управување со ризик од поплави за сите речни сливови (Вардар, Струмица и Црн Дрим);
- Ревидирање на тарифите на водните услуги за да се прилагоди на методологијата поставена во секундарната регулатива поврзана со принципот „загадувачите плаќаат“ и воведување на „единица на штетност“;
- Набавка и инсталирање на опрема за подобрување на Информацискиот систем за следење на водите;
- Подобрување на оперативните и финансиските капацитети на јавните комунални претпријатија.

в) Планирани активности за 2026 година

- Започнување со имплементација на Плановите за управување со речен слив за сите речни сливови (река Вардар, Црн Дрим, Струмица) според Рамковната директива за води;
- Донесување на планови за управување со ризик од поплави за сите речни сливови (Вардар, Струмица и Црн Дрим);
- Подготвителни активности за развој на сеопфатна програма за подземните води.

Реформска мерка 5.2-3(8): Воспоставување интегриран и финансиски самоодржлив систем за управување со отпад

Мерката продолжува од претходната програма. Со донесувањето на новиот Закон за управување со отпад („Службен весник на РСМ“ бр. 216/2021) ќе се овозможи воспоставување на функционален систем за регионално управување со отпад и изградба на регионални депонии, а во исто време да се затворат сите нестандардни депонии и губришта. Истовремено, ќе се овозможи регионално собирање, транспорт, селекција, рециклирање на отпадот, како и третман и искористување, со што ќе се зголеми степенот на заштита на здравјето на луѓето и заштитата на животната средина, а сето тоа ќе биде чекор кон овозможување кружна економија за овој сектор. Законодавството за отпад на Република Северна Македонија е усогласено со законодавството на ЕУ за отпад. Новите закони го уредуваат и управувањето со посебните текови на отпад, како отпад од батерии и акумулатори, отпадна електрична и електронска опрема, отпад од пакување и др. во рамките на проширена одговорност на производителите.

Новиот Национален план за управување со отпад (2021-2031) усвоен во септември 2021 година, кој се однесува на период од 10 години, ги идентификуваше и регионите за управување со отпад во земјата: Источниот и Североисточниот регион, Пелагонискиот и Југозападниот, Вардарскиот и Југоисточен, како и Скопскиот и Полошкиот регион. Подготвена е и потребната техничка документација за воспоставување на финансиски самоодржливи системи за управување со отпад за сите региони освен за Вардарски/Југоисточниот, за што се предвидени средства за подготовка на документацијата.

МЖСПП го идентификуваше управувањето со отпадот како приоритетен проблем што треба да се реши, како и клучна можност да се придонесе за постигнување на амбициозните климатски дејствија пропишани во подобрените национално определени придонеси на Македонија за климатските промени (НДЦ). НДЦ на Македонија експлицитно го вклучува секторот отпад и можностите за намалување на емисиите преку проекти за циркуларна економија.

а) Планирани активности за 2024 година

- Подготовка и донесување на подзаконски акти за спроведување на Законот за управување со отпад;
- Поддршка во спроведувањето на законодавството за управување со отпад и шемата за проширена одговорност на производителот (изготвување законска регулатива за формирање тело за урамнотежена одговорност на производителите);
- Проширување на сегашните надлежности на Регулаторната комисија за енергетика и водни услуги за цврст отпад и формирање на нов оддел за усвојување на нова методологија заснована на трошоци за тарифите за SW (подготовка на придружни правилници, обука на персоналот итн.);
- Зајакнување на институционалните капацитети на локалната самоуправа за спроведување на регионалниот систем за управување со отпад (јакнење на капацитетите на одделенијата за отпад во општините, општинските јавни комунални претпријатија, меѓуопштинските јавни претпријатија за управување со отпад);
- Подготовка на национални плански документи (Стратегија за управување со отпад) и ревизија на регионални плански документи за управување со отпад (за Југозападниот и Пелагонискиот регион).

б) Планирани активности за 2025 година

- Подготовка и донесување на подзаконски акти за имплементација на Законите за управување со посебни текови на отпад (амбалажа, батерии и акумулатори);
- Поддршка во имплементацијата на законодавството за управување со отпад и шемата за проширена одговорност на производителот (развиени процедури за надзор на точноста на статистиката поврзана со количините на производи и пакувања кои се пласираат на пазарот во Северна Македонија);
- Пресметување нови тарифи и донесување Одлуки од Регулаторната комисија кои ќе ги спроведуваат општините;
- Зајакнување на институционалните капацитети на локалната самоуправа за имплементација на системот (јакнење на капацитетите на меѓуопштинското јавно претпријатие за управување со отпад и општинските инспектори за животна средина);
- Подготовка на национални плански документи (Стратегија за управување со тиња) и ревизија на регионални плански документи за управување со отпад (за Вардарскиот и Југоисточниот регион).

в) Планирани активности за 2026 година

- Донесување на подзаконски акти за спроведување на Законите за управување со посебни текови на отпад (електричен и електронски отпад);
- Поддршка во спроведувањето на законодавството за управување со отпад и шемата за проширена одговорност на производителот (Подобрување на оперативните и административните капацитети на телото за избалансирана одговорност на производителите во рамките на шемите за проширена одговорност на производителите);
- Финализирање на националните плански документи (Стратегија за управување со отпад и Стратегија за управување со тиња) и ревизија на регионалните плански документи за управување со отпад (за Југозападниот и Пелагонискиот регион, како и Вардарскиот и Југоисточниот регион).

2. Индикатори на резултатите

Показател	Почетна вредност	Посредна цел	Цел
-----------	------------------	--------------	-----

Учество на ОИЕ во финалната потрошувачка	18,2% (2018)	24% (2022) 26% (2023)	29% (2025)
Вкупно инсталирана моќност на ОИЕ	766.37 MW (2018)	1.087 MW (2022) 1.162 MW (2023)	1,493 MW (2025)
Процент на население покриено со ПСОВ	27,5 (2020)	37,33 (2024)	74,7 (2028)
% од домаќинствата приклучени на канализациски системи	68 (2020)	75 (2024)	
% од домаќинството опслужено со услуга за собирање отпад	75 (2020)	80 (2024)	
Процент на рециклиран отпад од комуналниот отпад	5%	25% (2025)	28% (2028)

3. Очекувано влијание врз конкурентноста

Интеграцијата на повисоките удели на обновливите извори на енергија (ОИЕ) во енергетскиот микс на една земја може да има забележително влијание врз нејзиниот бруто домашен производ (БДП). Транзицијата кон обновлива енергија придонесува за одржливост на животната средина и може да го стимулира економскиот раст преку различни канали. Инвестициите во инфраструктурата за обновливи извори на енергија, како што се ветерните, соларните и хидроенергетските капацитети, создаваат можности за вработување и ја поттикнуваат економската активност во градежниот и производствениот сектор. Дополнително, развојот и имплементацијата на обновливите технологии честопати поттикнува иновации, привлекувајќи инвестиции во истражување и развој. Како што се трансформира енергетскиот сектор, тој може да ја подобри енергетската безбедност, да ја намали зависноста од увоз на фосилни горива и да ги ублажи економските ризици поврзани со нестабилноста на цената на енергијата.

Мерката за промоција на ОИЕ има за цел да ја зголеми инсталираната моќност на ОИЕ во земјата на 1493 MW до 2025 година. Со оглед на целосната имплементација на оваа мерка и со претпоставка дека најголемиот дел од овие дополнителни MW би биле главно од соларни и ветерни извори и до одреден степен од мали хидро електрани, користејќи ги просечните трошоци за инвестирање во електрани од ОИЕ, беше проценето влијанието. Вкупната инвестиција потребна за да се има оваа инсталирана моќност во земјава до крајот на периодот е околу 629 милиони евра. Ова е додаток од 6,7% во вкупната инвестиција за среднорочниот период. Користејќи ја производната функција за проценка на влијанието врз БДП, оваа инвестиција може да го зголеми БДП над 0,04% кумулативно на среден рок.

Со примена на повеќе енергетски ефикасни технологии и практики, нациите можат да ја намалат вкупната потрошувачка на енергија, што ќе доведе до заштеда на трошоци и зголемена конкурентност. Добиениот пад на побарувачката за енергија може да го ублажи притисокот врз енергетската инфраструктура, да ја подобри доверливоста на мрежата и да ја ублажи потребата за големи нови инвестиции. Покрај тоа, подобрената енергетска ефикасност придонесува за одржливост на животната средина преку намалување на емисиите на стакленички гасови и минимизирање на еколошкиот отпечаток на производството на енергија. На долг рок, економските предности се значителни, бидејќи намалената потрошувачка на енергија се претвора во помали оперативни трошоци за бизнисите и домаќинствата. Ова, пак, ослободува ресурси кои можат да се пренасочат кон други продуктивни инвестиции, на крајот поттикнувајќи го економскиот раст и издржливоста. Затоа, посветеноста за унапредување на енергетската ефикасност се појавува не само како еколошки одговорен избор туку и како стратешки двигател за економски просперитет.

Како дел од мерката за подобрување на ЕЕ, планирани се инвестиции за енергетска ефикасност во околу 50 општински јавни згради. Земајќи го предвид просечниот трошок за реновирање на зградата да стане енергетски ефикасна, која вклучува стандардни мерки за топлинска изолација, поставување нови енергетски ефикасни прозорци и надворешни врати и топлинска изолација на покривот, просечната цена во Северна Македонија се проценува на приближно 125 евра по м² површина. Со оваа проценка, овие инвестиции за енергетска ефикасност би изнесувале до 6,87 милиони евра на среден рок. Ова би резултирало со додавање од околу 0,07% во вкупните инвестиции во земјата и оваа вредност внесена во производната функција резултира со околу 0,0004% кумулативно влијание врз БДП на среден рок.

Ефективното управување и третман на отпадните води играат клучна улога во промовирањето на еколошката одржливост, јавното здравје и економската благосостојба. Правилното управување со отпадните води ја

спречува контаминацијата на водните тела, ги штити екосистемите и го штити здравјето на луѓето од болести кои се пренесуваат преку вода. Дополнително, економското влијание на третманот на отпадните води се протега надвор од придобивките за јавното здравје и ја вклучува земјоделската продуктивност поради поодржливите извори на вода за наводнување кои доаѓаат од пречистената отпадна вода; индустриска ефикасност; и создавање работни места и раст на индустријата. За спроведување на оваа реформа потребни се околу 169 милиони евра инвестиции што е околу 1,8% дополнителни инвестиции на среден рок. Користејќи ја производната функција и зголемувањето на инвестициите во форма на капитал, ова резултира со 0,011% кумулативно влијание врз БДП на среден рок.

Ефективното управување со отпадот не само што се справува со еколошките проблеми, туку и носи значителни економски импликации. Со спроведување на сеопфатни иницијативи за собирање, селектирање и рециклирање отпад, заедниците можат да го стимулираат економскиот раст преку создавање работни места во индустриите за управување со отпад и рециклирање. За спроведување на оваа реформа потребни се околу 34,7 милиони евра инвестиции што е околу 0,4% дополнителни инвестиции на среден рок. Користејќи ја производната функција и зголемување на инвестициите во форма на капитал, ова резултира со 0,0024% кумулативно влијание врз БДП на среден рок.

4. Проценети трошоци за активности и извори на финансирање

Во евра	2024	2025	2026
Промоција на обновливи извори на енергија			
1. Буџетски расходи*	500.000	500.000	500.000
2. Небуџетски средства	0	30.000	23.000
2.1 од коешто финансирање од ИПА, вклучително и финансирање од WBIF	0	0	0
Вкупно	500.000	530.000	523.000
Подобрување на енергетската ефикасност			
1. Буџетски расходи *	150.000	90.000	180.000
2. Небуџетски средства	5.000.000	0	0
2.1 од коешто финансирање од ИПА, вклучително и финансирање од WBIF	850.000	510.000	1.020.000
Вкупно	6.000.000	600.000	1.200.000
Воспоставување инфраструктура за собирање и третман на отпадни води во согласност со барањата на ЕУ			
Проценети трошоци за активностите поврзани со законската рамка и капацитети и изворот на финансирање			
1. Буџетски расходи *	0	0	0
2. Небуџетски средства	400.000	400.000	400.000
2.1 од коешто финансирање од ИПА, вклучително и финансирање од WBIF	400.000	400.000	400.000
Вкупно	400.000	400.000	400.000
Проценети трошоци за инфраструктурни инвестиции			
1. Буџетски расходи *	38.295.990	38.295.990	38.295.990
2. Небуџетски средства	18.495.662	18.495.662	18.495.662
2.1 од коешто финансирање од ИПА, вклучително и финансирање од WBIF	18.495.662	18.495.662	18.495.662
Вкупно	56.791.652	56.791.652	56.791.652
Воспоставување интегриран и финансиски самоодржлив систем за управување со отпад			
1. Буџетски расходи *	3.377.235	2.195.567	2.195.567
2. Небуџетски средства	13.699.915	7.003.797	7.003.797
2.1 од коешто финансирање од ИПА, вклучително и финансирање од WBIF	13.699.915	7.003.797	7.003.797
Вкупно	17.077.150	9.199.364	9.199.364

Инвестициски проекти	Вредност (ЕУР)
Воспоставување инфраструктура за собирање и третман на отпадни води во согласност со барањата на ЕУ	
1. Проширување и рехабилитација на канализациски систем и изградба на пречистителна станица за отпадни води во Тетово и надзорни активности	23.500.000
2. Проширување и рехабилитација на канализациски систем и изградба на пречистителна станица за отпадни води во Битола и надзорни активности	21.800.000
3. Општинска водна инфраструктура	50.000.000
4. ПСОВ Скопје	68.000.000 ⁵ +70.000.000 ⁶ =138.000.000
Вкупна инвестиција	233.323.500
Воспоставување интегриран и финансиски самоодржлив систем за управување со отпад	
1. Изградба на инфраструктурни објекти за управување со отпад, затворање на депонии/депонии за неусогласеност и набавка на опрема за постапување и пренос на отпад во Источниот и Североисточниот регион.	20.000.000
2. Воспоставување и развој на регионални системи за управување со отпад во пет административни региони (Полошки, Југозападен/Пелагониски и Вардар/Југоисточен)	55.000.000
Вкупно	75.000.000

5. Очекувано влијание врз социјалните резултати, како што се вработување, намалување на сиромаштијата, родова еднаквост и пристап до здравствени услуги

Лиценцирањето на монтери ќе овозможи нови вработувања и проширување на пазарот. Исто така, субвенциите за поставување на ФВ постројки за домаќинствата може да се смета дека се доделуваат на енергетски ранливи потрошувачи. Создавање систем на гаранции за потекло што ќе ја зголеми вредноста на проектите во ОИЕ.

Отворање на привремени и постојани работни места во услужните сектори како проектирање, инсталација, управување и одржување. Во градежниот сектор ќе бидат ангажирани градежни работници и висококвалификуван кадар. Во индустрискиот сектор ќе се регрутираат висококвалификувани кадри со соодветни професионални квалификации (ревизори и ESCO компании), кои континуирано ќе бидат ангажирани за следење на потрошувачката и предлагање нови мерки за поголема заштеда. Во процесот на спроведување на мерката за ЕЕ ќе се поттикнува родовата еднаквост.

Спроведувањето на мерката за воспоставување инфраструктура за собирање и третман на отпадните води во согласност со барањата на ЕУ ќе придонесе за подобрување на конкурентните услови и економскиот развој. Тоа значително ќе придонесе за заштита на ресурсите на свежата вода и за намалување на здравствените опасности предизвикани од загадувањето на животната средина што произлегува од испуштањето на непречистената отпадна вода во водите или во почвата. Ќе се подобри квалитетот на речните води и ќе се елиминира опасноста по здравјето на луѓето. Спроведувањето на мерката индиректно ќе резултира со создавање локални вработувања како на краткорочни, во периодот на изградба, така и на долгорочни вработувања за време на работењето и одржувањето на новата инфраструктура. Ова ќе има позитивни придобивки за пошироката локална економија во целина преку привлекување инвестиции во земјоделскиот сектор, развојот на туризмот итн. Владата се обврза да ги преземе принципите и пристапот утврдени во Родовата стратегија на Европската унија 2020-2025 и да ги примени во сите сектори реформи и мерки за поддршка.

Спроведувањето на мерката за воспоставување интегриран и самоодржлив систем за управување со отпад ќе обезбеди повеќе социјални ефекти, а пред се пристап на мнозинството од населението до служба за собирање отпад и почиста животна средина преку негово рециклирање. Посебно значаен ефект ќе има затворањето на

⁵ EIB/EBRD loan [SKOPJE WWTP \(eib.org\)](http://SKOPJE.WWTP.eib.org)

⁶ WBIF grant [North Macedonia: EU provides €70 million investment grant for largest environmental protection project \(eib.org\)](http://North Macedonia: EU provides €70 million investment grant for largest environmental protection project (eib.org))

дивите депонии што ќе придонесе за намалување на нивните штетни емисии на гасови, како и за намалување на ризиците по јавното здравје.

Понатаму, реализацијата на проектите подразбира ангажман на работници, што на краток рок директно ќе влијае на пазарот на трудот, додека долгорочно одржувањето и управувањето со регионалните депонии предвидува вработувања кои ќе придонесат за отворање нови работни места. Проценката на потенцијалот за ублажување на стакленички гасови преку воведување проекти за циркуларна економија во С.Македонија открива дека инкорпорирањето на кружни практики во третманот на биоотпадот и отпадот од градежништвото и уривањето може да резултира со намалување на вкупните емисии од ~ 690,85 Gg/CO₂ годишно и создавање на над 600 нови зелени работни места во неколку одржливи индустрии.

6. Очекувано влијание врз животната средина и климатските промени

Сите мерки наменети за зголемување на уделот на обновливите извори на енергија (ОИЕ) и намалување на потрошувачката на енергија преку подобрување на енергетските перформанси и ефикасност придонесуваат за намалување на емисиите на стакленички гасови и подобрување на квалитетот на воздухот.

Емисиите од потрошувачката на електрична енергија претставуваат голем дел од вкупниот јаглероден отпечаток за многу компании. Гаранција за потекло им користи на компаниите преку обезбедување докажани и проверливи намалувања на емисиите. Тие се ефикасни, признати и средства поддржани од законодавството за документирање и формализирање на заложите за одржлива електрична енергија. Понатаму, пазарот на гаранции за потекло помага да се зголеми вкупната побарувачка за обновлива енергија.

Електричните центри базирани на обновливи извори на енергија (ОИЕ) нашироко се сметаат за зелени и чисти поради нивниот придонес во декарбонизацијата на енергетските сектори. Иако ОИЕ (т.е. соларни фотоволтаични, ветер, биомаса, геотермални и хидроелектрични центри) се далеку подобри од фосилните горива, тие можат да имаат негативни ефекти врз животната средина, како што се: користење на земјиштето и загуба на живеалишта, бучава, исушени реки и уништување на шумите. , како и употребата на опасни материјали во производството . Затоа, мора да се спроведат целосни процеси на влијание врз животната средина за да се идентификуваат и минимизираат / ублажат влијанијата врз животната средина кои потекнуваат од инсталацијата на постројки за ОИЕ.

Со усогласување на законодавството поврзано со биогоривата со законодавството на ЕУ, учеството на фосилните горива во енергетскиот микс ќе се намали. Зголемеиот удел на биогоривата во потрошувачката на енергија ќе придонесе за намалување на емисиите на стакленички гасови во 2030 година за околу 210 kt CO₂-eq. (процентуалното намалување на емисиите на стакленички гасови ќе зависи од видот на биогоривото и технолошката генерација на која припаѓа). И покрај тоа што биогоривата се важни за да и помогнат на земјата да ги намали емисиите на стакленички гасови, производството на биогориво обично се одвива на земјоделско земјиште кое претходно се користело за земјоделство, за одгледување храна или добиточна храна. Овој процес е познат како индиректна промена на употребата на земјиштето (ILUC) и може да предизвика ослободување на CO₂ складиран во дрвјата и почвата, што претставува ризик за заштедите на стакленички гасови што произлегуваат од зголеменото производство на биогорива. Затоа, прашањата за пренамена на земјиштето мора да се земат предвид кога се планира производство на биогориво.

Енергетската ефикасност во зградите може да помогне во намалувањето на емисиите на стакленички гасови преку намалување на потрошувачката на енергија. Сепак, производството на градежни материјали и самиот градежен процес може да имаат негативни влијанија врз животната средина, како што се емисиите на јаглерод од машините, производството на цемент итн. Развојот на планови за управување со градежништвото може да придонесе за ублажување на влијанијата врз животната средина од градежништвото.

7. Потенцијални ризици

Ризик	Веројатност за појава (ниско или високо)	Планирани активности за надминување
-------	--	-------------------------------------

Доцнење на планираната изградба на електрани од ОИЕ поради долги процедури за издавање дозволи	Високо	Новото енергетско законодавство (закони и подзаконски акти), како и друго законодавство релевантно за инвестиции во ОИ (урбанистичко планирање, градежништво и животна средина) треба да ги транспонираат декларативните одредби од Директивата за ОИЕ и да ги направат поконкретни, вклучително каде што е можно понатамошно поедноставување и забрзување на процедурите. (Поедноставени и забрзани административни процедури, објективни, транспарентни и пропорционални правила во врска со овластување, сертификација и лиценцирање, транспарентни и административни трошоци поврзани со трошоците поедноставени и помалку оптоварени процедури за овластување). Новото енергетско законодавство треба целосно да ги транспонира и допрецизира овие обврски за воспоставување контакт точки и/или едношалтерски систем за барањата за административни дозволи за ОЕ и процесот на доделување. Затоа, потребна е интервенција во секој поединечен закон кој има одредби за процедурите за доделување дозволи со цел дополнително да се поедностават и забрзаат процедурите за производителите на ОРЕ. (Да се скрати процесот на 2 години, т.е. 1 година за помалите електрани).
Доцнење на изградбата на покривни ФВ постројки за сопствена потрошувачка кај домаќинствата и малите потрошувачи.	Средно	Воспоставување на едноставна процедура за известување за мрежно поврзување на само-потрошувачи од обновливи извори. Треба да се направат измени во мрежните правила за дистрибуција на електрична енергија со цел да се направи уште поедноставна процедурата за приклучување на мрежата на обновливите извори на енергија од само-потрошувачи (на пр. помалку документи и пократки рокови).
Недостиг на капацитет и технички персонал во јавната институција (Министерство за економија и Агенција за енергетика) за навремено спроведување на мерката.	Средно	Донесена е нова систематизација на енергетскиот сектор во Министерството за економија. Во моментот има посебен оддел за енергетска ефикасност со само двајца вработени. Потребно е овој број да се зголеми со нов технички персонал за континуирано спроведување на мерката за ЕЕ.
Недостаток на подготвеност на главните заинтересирани страни (на пример, општините) да ја спроведат реформата на националниот сектор за води, секторските политики/акционен план и регулаторните обврски.	Средно	Да се вклучи во континуиран политички дијалог со институциите на централната власт, главно преку SWGs, со силна сопственост и лидерство од релевантното Министерство.

Структурна реформа 4 – Градење ефикасни дигитални јавни услуги

а. Анализа на главни пречки

Електронските јавни услуги го намалуваат времето, административниот и финансискиот товар за деловните субјекти и поединците, што придонесува кон зголемување на конкурентноста. Дигитализацијата има исклучително широк опсег, бидејќи се однесува на сите јавни политики на земјата.

Како што е наведено во Извештајот на ЕК за напредокот на Северна Македонија за 2023 година, почна реорганизацијата на државните институции на централно ниво, а дигиталната трансформација на земјата напредуваше со тоа што беа поставени 230 целосно автоматизирани јавни е-услуги за граѓаните и деловните субјекти. Дигитализацијата на економијата напредува, но конкурентноста на домашните деловни субјекти може да се подобри преку поширока понуда на јавни е-услуги. Од друга страна, треба да се зајакне капацитетот за пристап до дигитални услуги и дигитална писменост. Дигитализацијата на економијата е сеуште на ниско ниво

во споредба со ЕУ. Процентот на домаќинства со пристап до интернет дома е зголемен на 83,6%, односно за 10,1 п.п. помеѓу 2017 и 2021 година. Пристап до фиксен широкопојасен интернет имаа 88% од домаќинствата и 92% од компаниите со 10 или повеќе вработени, но помалите компании сеуште се соочуваат со предизвици. Од вкупниот број претпријатија, 54,5% имале веб-страница/почетна страница. Постои особена потреба да се зголеми пристапот до широкопојасен интернет, да се прошират услугите на е-влада и да се развијат дигитални вештини. Ова треба да се земе предвид и во однос на понатамошната имплементација на Дигиталната агенда за Западен Балкан и Регионалниот договор за роаминг, како иницијативи кои би можеле да го поттикнат деловниот потенцијал на земјата.

Препораката на ЕК од Извештајот за напредокот за 2023 година е да се обезбеди целосно спроведување на Законот за општа управна постапка со завршување на дигитализацијата на регистрите на институциите и размената на податоци и поедноставување на електронските постапки. Неопходно е да се донесе ИКТ Стратегија за модернизација и дигитализација на јавниот сектор, за што е потребна подобра соработка меѓу институциите. Исто така, зајакнувањето на интегритетот, проверките на анкетните листови за имотна состојба и дигитализацијата се сметаат за клучни алатки за спречување на корупцијата, кои ја влошуваат пазарната економија и конкурентноста.

Во однос на специфичните е-услуги достапни на Националниот портал за е-услуги (uslugi.gov.mk), истите вклучуваат запишување во основно образование, изводи со податоци за вработување и пензија, потврди за неосудуваност, извод од регистар на население, различни уверенија за социјално осигурување, податоци за труд и вработување, признавање на дипломи и други. Воспоставувањето на е-порталот беше дел од претходните ПЕР, а неговиот понатамошен развој може да се смета како прашање на континуирани напори, односно реформите по тоа прашање треба да добијат повеќе секторски пристап. Во овој контекст, реформските мерки како што се: Модернизација на патната инфраструктура со воведување на интелигентен транспортен систем (ИТС) долж Коридорот 10; Постапување на менаџмент информациски систем за државна помош и Воспоставување на интегриран даночен информативен систем во Управата за јавни приходи, обезбедуваат системски пристап во дигитализацијата во останатите области на јавни политики кои се од особена важност.

Постапувањето на интелигентен транспортен систем (ИТС) долж Коридорот 10 (се протега на 114 километри автопат во Северна Македонија, во правец север-југ, поврзувајќи ја Северна Европа преку Србија и Северна Македонија со пристаништата во Грција) е од најголема важност за земјата да има модерен и одржлив пристап кон поврзување со другите земји, имајќи ја предвид нејзината големина и добра геостратешка положба. Коридорот 10 е составен дел на TEN-T системот за транспорт кој се очекува да има значително влијание врз економскиот и социјалниот развој на земјата. Интелигентниот транспортен систем (ИТС) е предвиден да придонесе за зачувување на животната средина и да обезбеди поголема одржливост на транспортните рути.

Во Оценката на ЕК за ПЕР 2023-2025 е наведено дека нема доволна транспарентност и ефективност на државната помош и истите треба да се зајакнат. На ваквата состојба влијае големиот број даватели и корисници на државна помош, недостатокот на ажуриран регистар и маргиналните надлежности на Комисијата за заштита на конкуренцијата во надзорот на државната помош. Како предуслов за формирање на регистар за државна помош, Владата треба да постави менаџмент информациски систем кој поврзува различни институции.

Дигитализацијата на системот за управување со јавните финансии е поттикната од технолошкиот развој што ја наметнува потребата од проширување на функциите на сегашните системи. Ова особено се однесува на развојот на нов Трезорски систем и нов Интегриран даночен информациски систем (ИТИС). Имајќи предвид дека Владата планира да ги зголеми јавните инвестиции, треба да се даде особено значење на зајакнувањето на управувањето со јавните инвестиции. Како што е кажано, во програмата за реформи на ПФМ треба да се направи комбинација од длабинска дијагностика за управување со готовина, развој на нови интегрирани ИТ системи и подобро управување со јавните инвестиции.

Наследените системи кои ги користеше, а некои сè уште ги користи, Управата за јавни приходи (УЈП), се ограничени во нивната функционалност и не ги задоволуваат променливите потреби на даночната администрација. Клучната слабост на информативниот систем на УЈП е недостатокот на информации во

реално време, како и сигурна и јасна слика за статусот на усогласеност на даночните обврзници. Дополнително, постојат неколку тековни реформи и иницијативи насочени кон промовирање на доброволното оданочување, подобрување на ефективност на услугите на даночните обврзници и подобрување на деловното опкружување. Овие иницијативи бараат зајакнување на ИТ системите и развој на соодветни функционалности со цел ефективно да се искористат овие напори. Во овој контекст, имплементацијата на новиот даночен систем не само што треба да ги адресира тековните барања на даночните власти туку и да ги реши најкритичните прашања и ограничувања на постоечките системи, со што ќе се елиминираат (или намалуваат) недостатоците.

Освен гореспомнатите, има и други дигитални предизвици кои треба да се решат во иднина.

б. Реформски мерки

1. Опис на реформските мерки

Структурната реформа **Градење ефикасни дигитални јавни услуги** се состои од следните конкретни реформски мерки кои би се постигнале во периодот 2024 - 2026 година:

Реформска мерка 5.2-4(9): Проширување на опсегот на дигитални услуги достапни на Националниот портал за е-услуги

Оваа мерка е имплементирана од Министерството за информатичко општество и администрација.

Целта на мерката е да се зголеми употребата на Националниот портал за е-услуги uslugi.gov.mk (Порталот) како централна точка за испорака на е-услуги. Услугите кои се достапни на и преку порталот се: запишување во основно образование, изводи со податоци за вработување и пензија, потврди за неосудуваност, извод од регистар на население, различни уверенија за социјално осигурување, податоци за труд и вработување, признавање на дипломи и слично. Порталот нуди е-услуги за физичките и правните лица (иако на почетокот Порталот нудеше е-услуги само за физичките лица, надграден е со функционалности да нуди е-услуги и за правните лица).

а) Планирани активности во 2024 година

- Набавка на опрема за поддршка на развој на нови е-услуги;
- Воведување на Регистарот на регистри;
- Воведување на Регистар на овластување и услуги поврзани со регистарот;
- Градење на капацитети за спроведените решенија;
- Воведување на нови е-услуги на Порталот.

б) Планирани активности во 2025 година

- Воведување на нови е-услуги на Порталот;
- Воведување на нови дигитални регистри, вклучувајќи внесување на податоци од корисниците.

в) Планирани активности во 2026 година

- Воведување на нови е-услуги на Порталот;
- Воведување на нови дигитални регистри, вклучувајќи внесување на податоци од корисниците.

Реформска мерка 5.2-4(10): Имплементација на Интелигентен транспортен систем (ИТС) долж Коридорот 10

Оваа мерка е имплементирана од страна на Министерството за транспорт и врски.

Употребата на ИТС во областа на транспортот, односно инфраструктура, возила или корисници брзо станува една од најважните области во ЕУ за да се постигнат подобрувања во капацитетот на мрежата, мобилноста на патниците, а со тоа и подобрување на економската продуктивност и зголемување на БДП.

Оваа реформска мерка има за цел да постави Интелигентен систем за управување со транспортот и сообраќајот, кој ќе придонесе кон значително подобрување во перформансите на тековниот проток на сообраќај преку намалени доцнења, преку навремено известување и пренасочување на сообраќајот.

а) Планирани активности во 2024 година

- Подготовка на предлог закон за транспонирање на регулативата на ИТС (измена на неколку закони)
- Договор за изградба
- Центар за управување со сообраќај
- Избор и склучување договор со изведувач за спроведување на ИТС – Јужен дел и надзорен консултант. Проценето времетраење на договорот за спроведување на ИТС е 14 месеци и 24 месеци за надзор.
- Започнување со спроведување и инсталирање на ИТС опрема и нејзин надзор се очекува во К1 2024 година
- Средствата - 12,6 милиони евра, за распоредување на ИТС - Северен дел од Коридорот 10 и Национален центар за управување со сообраќај, со нови ИТС системи вклучително и супервизија треба да бидат одобрени од Светска банка во рамките на Програмата за безбеден и одржлив транспорт (SSTP) до крајот на 2023 година. Откако ќе се одобрат средствата, тендерот за избор на изведувач се очекува да започне во К-1 2024 година. Почетокот на спроведувањето е во К3 2024 година. Проценетото времетраење на договорот е 16 месеци, за Националниот центар за управување со сообраќај со нови ИТС системи (WIM, HAZMAT и GNG мониторинг) е 14 месеци, како и 28 месеци за надзор вклучувајќи 12 месеци период за следење и поправка на дефекти -DLP.

б) Планирани активности во 2025 година

- Усвојување на законската регулатива за регулирање на ИТС (измена на неколку закони, заедно со соодветните подзаконски акти)
- Финализирање на активностите за спроведување и имплементација за ИТС - јужен дел, вклучително и постапката за предавање сертификат на Јавното претпријатие за државни патишта (ЈПДП) и период за следење и поправка на дефекти -DLP.
- Продолжување со спроведување на ИТС - Северен дел и нови ИТС системи со надзор.
- Финализирање на градежните активности на Националниот центар за управување со сообраќај, вклучително и постапката за предавање на сертификатот на Јавното претпријатие за државни патишта (ЈПДП) и период за следење и поправка на дефекти -DLP.
- Од причина што временската рамка на заемот за WBTTFP завршува во декември 2025 година, целокупната тендерска постапка за северниот дел на ИТС е условно зависна од продолжувањето на заемот

в) Планирани активности во 2026 година

- Завршување со спроведување на ИТС - Северен дел и нови ИТС системи со надзор.
- Период за следење и поправка на дефекти - DLP

Реформска мерка 5.2-4(11): Воспоставување на информациски систем за управување со државната помош

Оваа мерка има за цел воспоставување на информациски систем за управување со државната помош, кој се очекува да придонесе кон поголема транспарентност и ефикасно искористување на можностите што ги дава државата. Обезбедувањето целосна транспарентност на државната помош доделена од властите е меѓу препораките наведени во Извештајот на ЕК за напредокот на Северна Македонија за 2023 година.

Воспоставувањето на регистар за државна помош ќе овозможи ажурирани информации за видот, износот и корисниците на државната помош, што е од клучно значење за евалуација на ефективност на државната помош, а понатаму и за извршувањето на јавните политики кои вклучуваат државна помош како инструмент во нивното спроведување. Системот исто така ќе има за цел да обезбеди навремени информации за јавните повици за државна помош, придонесувајќи за транспарентност и обезбедување еднакви можности за сите.

Мерката ќе ја спроведува Кабинетот на заменикот на претседателот на Владата задолжен за економски прашања, координација на економските ресурси и инвестиции.

а) Планирани активности во 2024 година

- развој на софтвер за државна помош (MIS-SA)
- воспоставување на Регистар за државна помош како дел од информацискиот систем за управување со државната помош

б) Планирани активности во 2025 година

- натамошен развој на Регистарот за државна помош во полн капацитет

Реформска мерка 5.2-4(12): Воспоставување на Интегриран Даночен Информациски Систем (ИДИС) во УЈП

Новиот Интегриран даночен информациски систем (ИДИС) има за цел да ја подобри оперативната ефикасност на функциите на даночната администрација, како и да ги зголеми приходите преку зајакнување на следењето на усогласеноста и подобрување на услугите на даночните обврзници. Предвидено е ИДИС да ги има следните карактеристики: обработка во реално време, транспарентност, услужна ориентираност, континуирана достапност, автоматизација на работењето, е-Администрација, масовна обработка (обработка на податоци), унифициран мониторинг на даночните и други обврски, принципот 3Т (даночен обврзник; вид на данок; даночен период), управување со односи со клиентите (CRM), дневник на настани и дневник на ревизија (контрола) и управување со ризикот за усогласеност со даночните обврзници. Исто така, ќе ги покрие сите даноци (ПДД, ДДВ и ДД) со кои управува УЈП, како и социјалните придонеси.

Стратегијата за реформа на даночниот систем 2020-2023 укажува на воведување на нов Интегриран даночен информациски систем.

Мерката ќе ја спроведува Управата за јавни приходи. Реализацијата на реформската мерка е предвидена во две компоненти со следните активности:

Компонента 1. Комплетирање на преостанатите модули од ИДИС

а) Планирани активности во 2024 година

- Реализацијата на набавката на софтверот за спроведување на даночна постапка по предмет, вклучувајќи матична евиденција и даночно книговодство

б) Планирани активности во 2025 година

- Продолжување на реализацијата на набавката на софтверот за спроведување на даночна постапка по предмет
- Почетни активности за воспоставување на складиште на податоци - Data Warehouse
- Воспоставување на нова ИКТ инфраструктура

в) Планирани активности во 2026 година

- Воспоставување на складиште на податоци и алатки за деловна интелигенција - Data Warehouse и BI
- Употреба на алатки за деловна интелигенција при обработка на пријавите од ДО и за управувањето со ризик и усогласеност.

Компонента 2. Обезбедување безбедност на ИС (Информациски систем) и непречено функционирање на интегрираниот даночен информациски систем

а) Планирани активности во 2024 година

- Продолжување на модернизацијата на ИКТ инфраструктурата;
- Продолжување на активностите за зголемување на безбедноста на системите на УЈП.

б) Планирани активности во 2025 година

- Продолжување на активностите за зголемување на безбедноста на УЈП системите;
- Продолжување на активностите за развој и реструктурирање на ИТ потсистемите на УЈП;

- Започнување со активности за формирање на Центар за закрепнување од катастрофи

в) Планирани активности во 2026 година

- Зголемување на доверливоста на системите на УЈП;
- Развој и реструктурирање на ИТ потсистемите на УЈП;
- Формирање на Центар за закрепнување од катастрофи

2. Индикатори за резултати

Индикатор	Почетна вредност	Посредна цел	Цел
Број на регистрирани корисници на Националниот портал	82.000 (2022)	92.000 (2024)	97.000 (2025)
Број на достапни е-услуги	200 (2022)	450 (2024)	550 (2025)
Број на апликации поднесени преку Порталот	25.000 (2022)	41.000 (2024)	49.000 (2025)
Намален број на сообраќајни несреќи по Коридорот 10 во %			
Број на несреќи	67 (2018)		56 (2025)
Процент на намалување	0% (2018)		16,6% (2025)
Намалување на времето за патување по Коридорот 10 во %			
Минути	103 (2018)		85,5 (2025)
Процент на намалување	0% (2018)		17% (2025)
Воспоставен информациски систем за управување со државната помош	0 (2023)	1 (2024)	/
% од услугите на даночните обврзници кои се дигитализирани	83% (2021)	До 95% (2023)	До 100% (2026)

Извештај на ЕУ во којшто збирно се прикажани резултатите за спроведените проекти на ИТС во Европа помеѓу 1994 и 1998 година укажува дека динамичната сигнална контрола може да го намали времето за патување за 17% и да достигне 20% кога стратегиите за динамична сигнална контрола се интегрирани со информации и упатство⁷. Студија во САД покажува дека DMS (Динамични знаци за пораки) веројатно го намалуваат број на судари за $100(1-EXP(-0.181)) = 16.6\%$ годишно кога другите фактори во моделот се под контрола.⁸

Користите од подобрувањата на ИТС ќе започнат по една година откако системите ќе бидат инсталирани, а животниот век на опремата за ИТС е 10 години (инсталирањето во 2023 значи дека може да се користи од 2023 до 2033). Стапката на раст на просечниот број на камиони на коридорот е еднаква на проектираната стапката на раст на БДП.⁹ Во Северна Македонија се смета дека ИТС ќе го намали времето за патување за 17% врз основа на горенаведениот извештај на ЕУ, а бројот на сообраќајни несреќи за 16,6% врз основа на горенаведената студија во САД.

3. Очекувано влијание врз конкурентноста

Зголемувањето на бројот на дигитализирани услуги на националните е-портали има трансформативни економски импликации. Рационализирајќи ги административните процеси и намалувајќи ги бирократските неефикасности, дигитализацијата ја подобрува ефикасноста на трошоците и придонесува кон заштеда на време, поттикнувајќи попродуктивна економија. Оваа реформа има за цел да го зголеми бројот на дигитализирани услуги на е-порталот од 200 на 550 и да го зголеми бројот на поднесени апликации годишно на 45.000 како посредна цел и на 49.000 како крајна цел. Користејќи ги овие показатели и просечното заштедено време што луѓето би го имале, спроведувањето на оваа реформа на крајот на периодот би ги намалило вкупните административни трошоци за 0,006% од БДВ, што ќе резултира со зголемување на БДП од 0,005%.

Имплементацијата на Интелигентен транспортен систем (ИТС) долж Коридорот 10 вклучува интеграција на напредни технологии за подобрување на ефикасноста, безбедноста и севкупните перформанси на транспортната мрежа. Спроведувањето на мерката може да обезбеди побрзо време на поминување долж Коридорот 10, но и помалку несреќи поради автоматско откривање и одговор на инциденти. Економското влијание на оваа мерка поради намалувањето на бројот на несреќи (удел на несреќи со смртен случај, со сериозни повреди и со полесни повреди) може да биде до 0,091% од БДВ или 0,079% од БДП.

⁷ CODE, 2000, "Network and Traffic Management: Final Area Report" for the "Telematics Applications for transport within the Fourth Framework Programme". Available on: http://collections.internetmemory.org/haeu/20161215121151/http://cordis.europa.eu/pub/telematics/docs/tap_transport/netrama.pdf, accessed Feb 15, 2018.

⁸ Oh J. et al. (2015), Michigan Department of Transportation, "Costs and Benefits of MDOT Intelligent Transportation System Deployments".

⁹ Based on data from SEETO, EU and National Customs, counts from 2015, updated via linear regression for 2018.

Имплементацијата на Информациски систем за управување со државната помош може да има значително влијание врз економскиот раст. Со зајакнување на транспарентноста и отчетноста, информацискиот систем обезбедува ефикасно распределување на државната помош, поттикнувајќи поволна деловна средина која привлекува инвестиции. Системот, исто така, го олеснува информираното донесување одлуки, дозволувајќи и на Владата стратешки да ги распределува ресурсите на секторите клучни за економскиот развој. Со ефективен систем, Владата може подобро да го следи и оценува влијанието на програмите за државна помош. Овие информации овозможуваат поинформирано донесување одлуки, овозможувајќи распределба на ресурсите на области кои имаат најголем потенцијал за економски развој. Ефикасната распределба на ресурсите каде што вкупната државна поддршка не би била повеќе од 50% од вкупните капитални инвестиции и без дуплирање на помошта придонесува кон севкупната продуктивност на економијата. Сепак, пред да се воспостави системот и да се добијат сите информации, не може да се направи точна пресметка на влијанието.

Целосната дигитализација на даночните услуги претставува значајна промена со значителни економски влијанија. Зголемувањето на дигитализираните услуги од 83% од сите услуги на 100% е трансформација што ги рационализира даночните процеси, обезбедувајќи поголема ефикасност, точност и пристапност. Автоматизираните системи освен што го намалуваат административниот товар, го подобруваат и следењето на усогласеноста, минимизирајќи ја даночната евазија. Намалувањето на трошоците, побрзите рефундации и поедноставеното пријавување за деловни субјекти и поединци ја стимулираат економската активност. Заштедите во време кои произлегуваат од спроведувањето на оваа мерка може да резултираат до 0,12% во БДВ и 0,10% од БДП.

4. Проценети трошоци за активностите и извор на финансирање

Во евра	2024	2025	2026
Проширување на опсегот на дигитални услуги достапни на Националниот портал за е-услуги			
1. Буџетско финансирање*	368.000	3.250.000	3.250.000
2. Небуџетско финансирање	1.300.000	1.300.000	500.000
2.1 од коешто финансирање од ИПА, вклучително и финансирање од WBIF	1.300.000	1.300.000	500.000**
Вкупно	1.668.000	4.550.000	3.750.000
Имплементација на Интелигентен транспортен систем (ИТС) долж Коридорот 10			
1. Буџетско финансирање*	0	0	0
2. Небуџетско финансирање	10.500.000	12.320.000	1.260.000
2.1 од коешто финансирање од ИПА, вклучително и финансирање од WBIF	10.500.000	12.320.000	1.260.000
Вкупно	10.500.000	12.320.000	1.260.000
Воспоставување на менаџмент информациски систем за државна помош			
1. Буџетско финансирање*			/
2. Небуџетско финансирање	2.250.000		/
2.1 од коешто финансирање од ИПА, вклучително и финансирање од WBIF	2.250.000		/
Вкупно			/
Воспоставување на Интегриран Даночен Информациски Систем (ИДИС) во УЈП			
1. Буџетско финансирање*	2.210.000	1.260.000	830.000
2. Небуџетско финансирање	0	0	0
2.1 од коешто финансирање од ИПА, вклучително и финансирање од WBIF	260.000	366.000	3.509.000
Вкупно	2.470.000	5.626.000	4.339.000

*Национални извори на јавни финансии

** ИПА 2022 акциониот документ е во фаза на проценка

5. Очекувано влијание врз социјалните резултати, како вработување, намалување на сиромаштија, родова еднаквост и пристап до здравствени услуги

Со намалување на административниот товар на компаниите и зголемување на нивната конкурентност, тие можат да ги прошират своите активности и да ги зголемат вработувањата. Електронските услуги се подеднакво достапни за сите корисници, за деловните субјекти и за граѓаните, без оглед на локацијата (урбана и рурална), полот и социјалната припадност, степенот и видот на попреченост итн. Дигитализацијата ќе помогне за намалување на нееднаквоста, ќе ги подобри здравствените услуги, ќе го подобри користењето на ресурсите и ќе ги унапреди бизнис моделите и екосистемите. Воведувањето на е-услуги ќе ја зголеми довербата во општеството и институциите и ќе им заштеди време и пари на граѓаните.

Имплементацијата на овој систем ќе има директно краткорочно влијание врз компаниите кои работат со овој тип опрема преку зголемување на бројот навработените. Во рамки на регионалниот проект од кој е дел и оваа мерка, се планира да се преземе родово истражување во врска со пречките со кои се соочуваат жените трговци во спроведување на трговијата низ земјите од Западен Балкан на ниво на фирма. Резултатите ќе бидат искористени за потенцијални интервенции со цел да им се помогне на жените да ги водат бизнисите.¹⁰ Меѓутоа, ова не е вид на мерка каде што може да се очекува огромно социјално влијание.

Транспарентноста на податоците со воведување на информациски систем за доделување на државна помош може да ја зголеми веројатноста за ефикасно искористување на можностите што ги дава државата, а со тоа забрзувањето на деловната активност преку поголема вработеност може да го намали притисокот кон социјалната грижа и поддршка и да ја намали стапката на невработеност.

Дигитализацијата на деловните процеси на даночната администрација неминовно ќе доведе до помало финансиско оптоварување на бизнисите, што дополнително може да издвојуваат средства за зголемување на вработеноста, а со тоа и намалување на сиромаштијата. Друго позитивно влијание е родовата еднаквост бидејќи дигитализацијата не фаворизира или дискриминира ниту еден посебен пол.

6. Очекувано влијание врз животната средина и климатски промени

Дигитализацијата на јавните услуги генерално се смета за позитивна мерка за животната средина, бидејќи може да придонесе кон намалување на влијанијата врз животната средина, односно намалување на емисиите на стакленички гасови, минимизирање на енергијата што се користи за патување и греење, како и потрошувачка на хартија. Негативните влијанија врз климата и животната средина може да произлезат од телекомуникациските врски, преносот на податоци, серверите, капацитетот на меморијата и производството на опрема и материјали. Потребно е да се изврши проценка на влијанието врз животната средина на големите проекти за дигитализација и нивната набавка.

Спроведувањето на решенија поврзани со ИТС е дел од првиот столб на Зелената агенда за Западен Балкан, која има за цел да ги направи транспортните активности поефикасни и да ги намали емисиите на CO₂. Во фазата на воведување, некои мали и реверзибилни негативни влијанија врз животната средина главно ќе се однесуваат на прашања поврзани со сообраќајната безбедност во текот на измените. Во фазата на употреба, ќе се намали влијанието на сообраќајниот метеж врз животната средина преку зголемување на ефикасноста и безбедноста на транспортните мрежи. Со намалување на застојот, ИТС може да придонесе кон намалување на потрошувачката на гориво и емисиите од загадувачите на климата, што може да го подобри квалитетот на животната средина. ИТС ќе воведо системи за рано предупредување за следење и справување со ризиците на патната мрежа од климатските промени, како и станици за временска прогноза што ќе бидат инсталирани во рамките на ИТС, кои ќе собираат податоци и ќе ги следат емисиите на стакленички гасови од патниот транспорт (особено емисиите од загадувачите на климата со краток век (SLCP - Short-Lived Climate Pollutants) поврзани со загадувањето на воздухот. Информациите што ќе бидат собрани преку системите за следење на емисиите на стакленичките гасови (SLCP) ќе помогнат во поврзување специфична климатска промена со приоритетите за развој (на пример, олеснување, адаптација и подобрување на квалитетот на воздухот) и ќе бидат важна поддршка за владите од земјите на Западен Балкан бидејќи во развојот на регулаторните реформи и реформите во политиките и институционалното зајакнување за поттикнување развој на ниски емисии.

¹⁰<http://documents.worldbank.org/curated/en/919401555624976466/pdf/Western-Balkans-Trade-and-Transport-Facilitation-Project.pdf>

Дигитализацијата на процесот на следење на државната помош може да има и позитивни и негативни влијанија врз животната средина: дигитализацијата може да помогне да се намали потрошувачката на хартија и употребата на енергија со замена на рачните процеси со дигитални, што доведува до намалување на емисиите на стакленички гасови и други негативни влијанија врз животната средина. Исто така, следењето на државната помош може да помогне да се следи износот на јавното финансирање што се доделува за проекти поврзани со климата и животната средина, кое може да се користи за пресметување на износот на финансирање за животната средина и климата што го обезбедуваат јавните институции. Во таа насока, Владата може да обезбеди ефикасно користење на јавните средства за поддршка на климатските активности и намалување на емисиите на стакленички гасови. Негативните влијанија врз животната средина вклучуваат зголемување на потрошувачката на енергија и создавање е-отпад поради производството и отстранувањето на електронски уреди. Дополнително, употребата на дигитални технологии може да доведе до зголемување на емисиите на јаглерод од центрите за податоци и друга ИКТ инфраструктура. Затоа, важно е да се земат предвид влијанијата на дигитализацијата врз животната средина при спроведувањето на системите за следење на државната помош.

Воспоставувањето на дигитални платформи за интегрирани даночни информативни услуги за граѓаните може да има и позитивни и негативни влијанија врз животната средина. Од една страна, дигиталните платформи можат да помогнат да се намали потрошувачката на хартија и потрошувачката на енергија со замена на рачните процеси со дигитални, кое доведува до намалување на емисиите на стакленички гасови и други негативни влијанија врз животната средина. Од друга страна, дигиталните платформи може да доведат и до зголемување на потрошувачката на енергија и создавање е-отпад поради производството и отстранувањето на електронски уреди. Дополнително, употребата на дигитални технологии може да доведе до зголемување на емисиите на јаглерод од центрите за податоци и друга ИКТ инфраструктура. Затоа, важно е да се земат предвид влијанијата на дигиталните платформи врз животната средина при спроведување на интегрирани даночни информативни услуги за граѓаните.

7. Потенцијални ризици

Ризик	Веројатност (ниска или висока)	Планирани активности за надминување
Различна ИТ подготвеност на владините институции во процесот на дигитализација	Висока	Користење на алатки за видео конференции и обезбедување техничка поддршка на работната група. Ангажирање на локални работници за пополнување на потребите за персонал
Ниско ниво на користење на е-услугите поради недостаток на знаење и потребна опрема.	Средна	Додека некои институции се на високо ниво на дигитализација и можат лесно да го дигитализираат својот регистар и услуги, други сè уште имаат многу ниско ниво на ИТ подготвеност. Друг проблем е недостатокот на ИТ професионалци. За да се надмине ова, МИОА развива централни решенија како софтвер за дигитализација на процесите во институциите и за дигитализирање на регистрите. Овие решенија ќе им помогнат на институциите додека не развијат сопствени ИТ решенија.
Недостиг од посветеност на највисоко ниво во институциите вклучени во формирањето и работењето на менаџмент информациски систем за државна помош	Средна	Редовна комуникација и известување до министерско ниво за напредокот и известувања за рано предупредување.
Недостаток на човечки и институционални капацитети во УЈП, особено во Директоратот за информатичка технологија	Висока	Политика за управување со човечки ресурси, особено во ИТ
Доцна набавка на хардвер	Средна	Привремено користење на постоечката опрема

5.3. ЧОВЕЧКИ КАПИТАЛ И СОЦИЈАЛНИ ПОЛИТИКИ

Структурна реформа 5: Подобрување на ефикасноста на работната сила

а. Анализа на главните пречки

Квалитетот на човечкиот капитал како основен составен дел на секој модел на раст има суштинска улога во обезбедувањето одржлив и инклузивен развој. Разидувањата помеѓу образовните резултати и потребите на пазарот на труд го продолжува периодот на премин од училиште на работа, ја потхранува неформалната економија и го поттикнува раселувањето. Недостатоците во образовниот систем се протегаат од основното до високото образование и покрај континуираните и енергични напори за реформи. Исто така, постои систем на стручно образование и обука (СОО), чија цел е да развие наставни програми фокусирани на компетенции кои ќе им овозможат на студентите полесно да се интегрираат на пазарот на трудот.

Во поглед на пазарот на труд, структурните предизвици на пазарот на трудот опстојуваат. Во К-2 2023 година, стапката на активност изнесуваше 52,4%. Стапката на активност на жените (42,5%) останува за 20 п.п. пониска од онаа на мажите. Грижата за децата и старите лица се наведува како една од основните причини за неактивноста на жените, а оттука и потребата да се промовираат флексибилни работни аранжмани меѓу компаниите. Стапката на вработеност (15-89) достигна 45,5%, додека стапката на невработеност изнесува 13,1%. Стапката на невработеност кај младите (15-29) се намали на 24,5%, но сепак е значително повисока од просекот на ЕУ. Нестандардните форми на вработување (НСВ) се вообичаена карактеристика на пазарите на трудот во светот, а Северна Македонија не е исклучок. Додека начинот на работа во светот се менува, трудовото законодавство и колективното договарање не се променија. Ова остави многу нови типови на работни места да се нерегулирани и надвор од системот за социјална заштита. Исто така, ова доведе до изгубени даночни приходи за државата. Ваквата состојба бара зголемување на флексибилноста на пазарот на трудот.

Воспоставена е рамка за анализа на несовпаѓањето на вештините. Истата обезбедува шема за полесно вработување на лицата со повисок степен на образование, како и тенденција на пополнување на работните места со преквалификувани лица. Лицата со ниско образование имаат поголема веројатност да бидат формално невработени, а во исто време имаат и поголем ризик да бидат вработени во неформалниот сектор. Направени се неколку обиди со цел да се подобри усогласувањето на вештините, вклучително и воведувањето на веб-базиран Мрежен преглед за информирање на младите за изгледите за кариера на избраните занимања и сектори на среден рок (ILO, 2018).

Според Извештајот на ЕК за 2023 година, напредокот во реформирањето на наставните програми за образование и намалувањето на неусогласеноста на вештините е попречен од недостигот на финансии и капацитет. Иако Северна Македонија добро напредуваше во однос на бројот на лица со високообразовни квалификации, наставните програми не се добро прилагодени за опремување на дипломираните студенти со вештини за да одговараат на побарувачката на работна сила. Државната финансиска поддршка за образованието е недоволна, а координацијата меѓу образовниот сектор и бизнисот е слаба. Во 2022 година, јавната потрошувачка за образование и обука изнесуваше 3,7% од БДП, приближно на просекот од претходните 5 години. Ова е под просекот од нивото на ЕУ (5%) и на другите идентични (peer) земји и го попречува спроведувањето на образовната стратегија 2018-2025 година. Процентот на возрасни кои учествуваат во учење беше 2,6% во 2020 година, што е значително под просекот на ЕУ-27 од 10,8% (2021 година). Понатамошниот развој на квалификациите е клучен за внесување на средноквалификувани и нискоквалификувани луѓе на пазарот на трудот.

Друг важен аспект поврзан со пазарот на трудот е здравјето на работната сила. Неодамнешните основни извештаи (СЗО и Светска банка) покажуваат дека очекуваниот животен век при раѓање во Северна Македонија бил 75,9 години во 2018 година, наспроти 83,6 во ЕУ. Дополнително, населението над 65 години сочинува 14,5% од вкупното население наспроти 20% во ЕУ. Незаразните болести (НЗБ) сочинуваат околу 95% од сите смртни случаи: кардиоваскуларните болести (61%) и ракот (21%) се главните придонесувачи со дијабетесот и хроничните респираторни заболувања сочинуваат најголем дел од уделот. Според Систематската дијагностика

за земјата на СБ¹¹, Северна Македонија може да губи околу 19.900 продуктивни години годишно поради предвремени смртни случаи од НЗБ. НЗБ, исто така, влијаат на јавната потрошувачка, така што на пример, секоја година повеќе од 1% од БДП се троши на бенефиции за попреченост и платено боледување.

Стареенето на населението, во комбинација со намалените здравствени ресурси, изискува реформи во здравствениот сектор со цел да се обезбеди добра примарна здравствена заштита и да се ублажи проблемот со недостигот на медицински персонал. Јавната потрошувачка во македонскиот здравствен сектор е ниска - само 6,58% од БДП во 2018 година, наспроти европскиот просек од 9,9% од БДП или трошењето по глава на жител беше 328,98 евра и 2.905,26 евра, соодветно.

Чувствителните состојби во амбулантската нега се здравствени состојби кои можат ефикасно да се превенираат, дијагностицираат и третираат во примарната здравствена заштита. Непотребните приеми во здравствените установи укажуваат на недостаток на униформност во моделите/протоколите на давателите на здравствени услуги како и на постапките за упатување и прием во болниците. Во овој контекст, реформата на системот за примарна здравствена заштита преку изработка и имплементација на клиничките упатства, заедно со зголемување на функционалноста на здравствениот информативен систем се очекува да обезбеди подобри перформанси на здравствениот сектор. Меѓутоа, проблемот со недостигот на медицински персонал мора да се реши со развивање на холистички пристап кон едукација и развој на кариерата на лекарите и на другите медицински работници во македонскиот јавен здравствен систем.

б. Реформски мерки

1. Опис на реформските мерки

Структурната реформа **Подобрување на ефикасноста на работната сила** е секвенционирана во следните конкретни реформски мерки кои би се постигнале во периодот 2024 – 2026 година:

Реформска мерка 5.3-5(13): Понатамошен развој на системот на квалификации

Оваа мерка продолжува од претходната година. Новина во образовните реформи е развојот на ново национално оценување, кое, меѓу другото, ќе помогне да се изградат стратегии за учениците, кои рано го напуштаат образованието и соодветно да се одговори на нивните потреби. Со воведувањето на националното оценување во трето одделение ќе бидат исполнети условите за изработка и комплетирање на системот за следење и оценување на постигањата на учениците на национално ниво во основното образование. Националното оценување е интегрирано во Законот за основно образование и ја поставува правната рамка за спроведување на националното оценување.

Дел од реформите што се преземаат во средното образование е и формирање на Регионални центри за стручно образование и обука, кои имаат за цел да ја негуваат иновационата култура на регионално и национално ниво. Подготвен е нов Закон за стручно образование и обука во соработка со бизнис заедницата, коморите, компаниите, образовните институции, кој во посебни поглавја ги регулира дуалното образование и формирањето на Регионалните центри за стручно образование и обука. Како поддршка за новите реформи, Министерството за образование и наука започна со имплементација на ИПА проектот: Зголемување на атрактивноста, инклузивноста и релевантноста на СОО и образованието за возрасни. Владата во ноември 2023 год. донесе Одлука за трансформирање на 2 средни училишта во Струмица и Велес во Регионални центри за стручно образование и обука, со што сега постојат вкупно пет регионални центри за стручно образование и обука. Дополнително се предвидува развој, надградба и имплементација на процедурите за валидација на неформалното и информалното учење како важен пат кон квалитетот на образованието на возрасните, развој и имплементација на програми за постсредно образование и усогласување на националните системи за стручно образование и обука и образование за возрасни со EQAVET+.

Мерката ја спроведува Министерството за образование и наука.

а) Планирани активности во 2024

¹¹ <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/606381543434479145-0080022018/original/MKDSCD2018ENGWeb.pdf>

- Усвојување на нов Закон за стручно образование и обука со засебни области за РЦСОО и дуалното образование,
- Завршување со адаптација и реконструкција на 3 РЦСОО,
- Изработка на Стандарди за високообразовни квалификации, пред се за професии од областа на образованието, како што се педагог, психолог, негувател, воспитувач,
- Формирање на 5 секторски комисији: за геологија, рударство и металургија, уметност, графички дизајн, шумарство и преработка на дрво и за спорт и рекреација,
- Донесување на измени на Законот за НРК,
- Подготвителни активности за евалуација и донесување на подзаконски акт за методологија за евалуација на стандардите за квалификација запишани во Регистарот (период на важност 4 години),
- Правилник со кој се утврдуваат стручните и научните звања, согласно Законот за високото образование.

б) Планирани активности во 2025

- Воспоставување на системот за валидација на неформалното образование за стекнување специфични квалификации - препознавање на претходното учење,
- Развој и имплементација на програми за постсредно образование и усогласување на националните СОО и системот за образование на возрасни со EQAVET +.
- Понатамошна имплементација на НРК како основа за постигнување на координиран и поефикасен систем за обезбедување квалитет на процесот за развој на квалификации, валидација и акредитација,
- Усогласување и хармонизација на дигиталниот регистар на НРК со други национални и меѓународни регистри,
- Предлог - национална програма за високо образование,
- Предлог - национална програма за научно-истражувачка дејност,
- Предлог - уредба за пресметки и критериуми за финансирање на високото образование,
- Предлог - уредба за пресметки и критериуми за финансирање на научно-истражувачка дејност.

в) Планирани активности во 2026

- Воспоставување на системот за валидација на неформалното образование за стекнување специфични квалификации – признавање на претходното учење,
- Развој на 5 квалификации на ниво V – специјалист и пост средно образование за потребите на пазарот на труд и можност за самовработување за занаети,
- Зајакнување на аспектот за обезбедување квалитет на образованието и обуката во контекст на доживотното учење,
- РЦСОО во некои од 5 региони,
- Предлог - национална програма за високо образование,
- Предлог - национална програма за научно-истражувачка дејност,
- Предлог - уредба за пресметки и критериуми за финансирање на високото образование,
- Предлог - уредба за пресметки и критериуми за финансирање на научно-истражувачка дејност.

Реформска мерка 5.3-5(14): Зголемување на флексибилноста и сигурноста на пазарот на труд

Мерката има за цел да придонесе кон подобрување на состојбите во делот на пазарот на труд и вработеноста во Република Северна Македонија и тоа преку конкретни интервенции кои имаат за цел да влијаат врз:

- Подобрување и понатамошно унапредување на флексибилноста на пазарот на труд, преку интервенции во делот на трудовото законодавство, кои ќе овозможат доуредување на законската рамка во врска со недоволно застапените и нетипични форми на работа и договори за вработување.
- Поефикасно и поефективно функционирање на пазарот на труд, и преку модернизирање на правната рамка со која се уредуваат мерки за вработување и услугите на пазарот на трудот и субјектите кои ги спроведуваат.

- Дополнително проширување на опфатот и пристапот на различните ранливи категории на граѓани до активни програми и мерки за вработување и до услугите на пазарот на труд. (во овој дел, оваа мерка е комплементарна со мерката која се однесува на „Зајакнување на системот за социјална инклузија на ранливи категории на лица“, т.е. делот од активностите кои се однесуваат на „Активација на лица од ранливи категории на пазарот на труд“).

Мерката ќе ја спроведува Министерството за труд и социјална политика.

а) Планирани активности во 2024

- Нов Предлог-Закон за работни односи доставен до Владата на усвојување;
- Спроведени активности за подигање на свеста за новините во Законот за работни односи насочени кон зголемување на флексибилноста на пазарот на трудот (нестандардни форми на договори за вработување, повторлива сезонска работа, работа на далечина, работа од дома и сл.).

б) Планирани активности во 2025

- Спроведена едукација, обуки/семинари за примена на Законот за работните однос (за трудовите инспектори, организациите на работодавачи, синдикатите, Агенцијата за вработување, УЈП и други институции, сл.)
- Донесени подзаконски акти со кои се овозможува имплементација на Законот за работни односи;
- Изготвен Предлог-закон за регулирање на пазарот на трудот и доставен до Владата на усвојување.

в) Планирани активности 2026

- Направена оценка на примената и ефикасноста на новите законски одредби со кои се уредуваат работните односи и пазарот на трудот.

Реформска мерка 5.3-5(15): Подобрување на квалитетот на примарната здравствена заштита (ПЗЗ)

Фокусот на мерката е реформата на примарната здравствена заштита¹², која треба да поттикне третман на одредени здравствени состојби на примарно ниво и намалување на бројот на упатувања на повисоко ниво на здравствена заштита што ќе доведе до намалување на трошоците.

Главна цел на започнување на процесот на реформи во ПЗЗ е подобрување на квалитетот на примарната здравствена грижа преку реформа на моделот на плаќање на примарната здравствена заштита, кој треба да поттикне и обезбеди подобрување на превентивата, дефинирање и примена на стандарди за обезбедување услуги согласно медицина базирана на докази, изготвување упатства и протоколи, поттикнување на справување со одредени состојби на примарно ниво и намалување на степенот на упатување кон повисоко ниво на здравствена заштита, поголем број на лекари од општа пракса кои ќе имаат специјализација по семејна медицина, поттикнување на реализација на одредени здравствени услуги од страна на медицинските сестри и олеснување на административната работа.

Мерката ќе ја спроведува Министерството за здравство.

а) Планирани активности во 2024

- Изготвување на протоколи за избраните матични гинеколози за пренатална нега, рак на грлото на матката и планирање на семејството¹³,
- Изготвување на протоколи за избраните матични педијатри за превенција на дебелина кај деца и деформитети на 'рбетниот столб;
- Изготвување и кодификација на шифрарник за интервенции што можат да ги обезбедат избраните лекари од ПЗЗ;
- Обезбедување на специјализација по семејна медицина за најмалку 20 лекари кои веќе работат како избрани лекари;

¹² <https://documents1.worldbank.org/curated/en/595391593096242357/Assessment-of-Primary-Health-Care-Capacity.docx>

¹³ The protocol for family planning for PHC was developed in 2020/2021, as part of the overall "National guideline for family planning". It is still waiting its adoption

- Надградба на софтверски модули во системот Мој термин за шифрарник на интервенции, протоколи и обрасци кои треба да ги пополнуваат избраните лекари при пружање на здравствените услуги;
- Опременување на ординациите на најмалку 300 од избраните лекари специјалисти по семејна медицина со сет за витални знаци (отоскоп, риноскоп, офталмоскоп, апарат за крвен притисок, стетоскоп), ЕКГ и инхалатор.

б) Планирани активности во 2025

- Формирање на национално тело за имплементација на реформите на ПЗЗ;
- Изготвување на протоколи за избраните лекари по општа медицина од примарната здравствена заштита за три дополнителни заболувања и изработка на дополнителен протокол за избраните матични гинеколози и педијатри од примарната здравствена заштита;
- Обезбедување стипендија за специјализација по семејна медицина за најмалку 100 лекари кои веќе работат како избрани лекари;
- Изготвување/адаптација, примена и ревизија на десет клинички упатства базирани на медицина заснована на докази, преку Националниот управен комитет за клинички упатства;
- Опременување на избраните лекари по семејна медицина со апарати за спирометри и ултразвук - во просек по еден спирометар и еден апарат за ултразвук по група од тројца лекари по регион; во согласност со новите протоколи;
- Опременување на избраните матични гинеколози со 4Д апарати за ултразвук (60 апарати регионално дистрибуирани) и воспоставување процес за нивна хоризонтална соработка, финансиска стимулација (стимулација) за втора медицинска сестра/администратор и стимулација на избраните лекари кои се специјалисти или специјализирани за семејна медицина;
- Опременување на ординациите на останатите 1.200 избрани лекари специјалисти со сет за витални знаци (отоскоп, риноскоп, офталмоскоп, апарат за крвен притисок, стетоскоп), ЕКГ и инхалатор;
- Спроведување на јавна кампања со цел запознавање на населението со новините во ПЗЗ;
- Надградба на модули на Мој Термин:
 - Воведување на нов модул за паметни упатувања, преку Е-клиничките упатства кои ќе помогнат при носење одлуки за услугите и ќе ја подобрат координацијата со секундарната здравствена заштита;
 - Воведување на нов модул за патронажни сестри во системот „Мој Термин“;
 - Креирање на нов профил - медицинска сестра во ПЗЗ;
 - Развој на систем за електронско закажување за ПЗЗ;
- Спроведување на обука за користење на новите модули на Мој Термин.

в) Планирани активности 2026

- Изготвување на дополнителни протоколи за избраните лекари по општа медицина од примарната здравствена заштита за пет дополнителни болести и изработка на дополнителни протоколи за избраните матични гинеколози и педијатри од примарната здравствена заштита;
- Обезбедување стипендии за специјализација по семејна медицина за најмалку 100 лекари кои веќе работат како избрани лекари;
- Изготвување/адаптација, примена и ревизија на шестклинички упатства базирани на медицина заснована на докази, преку Националниот управен комитет за клинички упатства. Обезбедување на финансиски средства за работа на Комитетот и изработка на клинички упатства;
- Обезбедување на финансиски средства за вработување на втора медицинска сестра/администратор и стимулација за избрани лекари специјалисти или за специјализација по семејна медицина;
- Надградба на на Мој Термин преку:
 - Воведување на Алатка за извештаи за здравјето на населението;
 - Воведување на Алатка за извештаи за квалитетот на услугите.

Реформска мерка 5.3-5(16): Градење, следење и евалуација на човечките ресурси во здравството

Главна цел на реформата е решавањето на потребите на населението за универзална здравствена заштита. тоа бара најдобра можна употреба на ограничените ресурси и осигурување дека тие се вработени стратешки преку усвојување и спроведување на политики за здравствена работна сила засновани на докази, приспособени во контекст на националниот здравствен систем на сите нивоа. Тековните предизвици на дефицитот на здравствената работна сила во комбинација со стареењето на населението, бараат нова, современа амбициозна агенда. Усогласување со потребите на населението и подобрата исплатливост на услугите, зависи од интегрираните здравствени услуги фокусирани на луѓето (пациентцентричен систем) на примарно ниво на здравствена заштита. Затоа трансформацијата на здравствениот систем преку измените на Примарната здравствена заштита се клучни за реализација на ефикасен систем на човечки ресурси во здравството (ЧРЗ).

Мерката ќе ја спроведува Министерството за здравство.

а) Планирани активности во 2024

- Анализа на пазарот за ЧРЗ
- Мапирање на клучни чинители во системот за ЧРЗ
- Формирање на Надзорен одбор за следење на реформите во ЧРЗ и назначување на координатор на одборот. Улогата на овие тела е да се следи и поттикне процесот на имплементација на реформата.
- Формирање на мултисекторска работна група која ќе направи потребни измени во стратегијата за здравство во делот за човечки ресурси во здравството. Во оваа група ќе учествуваат претставници од министерствата за финансии, образование и наука и здравство.
- Изработка на национална дигитална база за здравствена работна сила
- Анализа на капацитетите на здравствените образовни институции (јавни и приватни)

б) Планирани активности во 2025

- Обезбедување средства за финансирање на специјализација на семејни лекари за рурални и субурбани средини средини
- Обезбедување средства за стипендија на студенти по медицина за рурални и субурбани средини
- Акредитација на едукацијата за здравствените работници
- Едукација на сестрите за менторство
- Континуирана едукација на докторите и сестрите за медицина базирана на докази

в) Планирани активности 2026

- Унапредување на условите за работа, набавка на опрема и подобрување на инфраструктурата
- Изготвување на Закон за правата на здравствените работници
- Работилници за тим-билдинг во рамките на јавните здравствени установи
- Отварање можности за напредок во кариерата
- Континуирана професионална поддршка за подобри перформанси и професионален развој.

2. Индикатори на резултат

Индикатор	Почетна вредност	Посредна цел	Цел
Процент на ученици запишани во средно стручно образование споредено со гимназиското образование	58%-42% (2020)	60,3%-39,7% (2021) 62%-38% (2022) 64%-36% (2023)	64%-36% (2024) 64%-36% (2025)
Систем за валидација на неформалното и информалното учење	-	Пилотирање 1 (2021) Пилотирање 2 (2022) Пилотирање 3 (2023)	Ефикасен систем за валидација (2024) Ефикасен систем за валидација (2025)
Број на воспоставени регионални центри за СОО	Усвојување на измени во Законот (2020)	Реконструкција и трансформација на 3 училишта за СОО (2021)	Формирани нови 2 регионални центри за стручно

		Целосно функционални 3 РЦСОО (2022) Набавка на опрема и развој на програми за 3 РЦСОО (2023)	образование и обука (2024) Функционални 5 регионални центри за стручно образование и обука (2025)
Учество во доживотно учење (лица од 25-64 години кои учествуваат во процесот на образование и обука) (%)	2,8 (2020)	3,0 (2021, 2022) 3,1 (2023)	3,2 (2024) 3,2 (2025)
Лица кои рано го напуштаат бразованието на возраст од 18 до 24 години (%)	7,1 (2020)	7,0 (2021,2022) 6,9 (2023)	6,8 (2024) 6,7 (2025)
Стапка на вработеност (15-89)*	45,5% (2023)	47,0%	48,0%
Стапка на невработеност на млади лица (15-29)	25,2%	19,0%	18,0%
Стапка на долгорочна невработеност	11,5%	11,0%	10,0%
Намалено упатување на повисоко ниво на здравствена заштита за услуги кои може да се вршат кај избраниот лекар	-	Намалување за 25% во однос на 2020 година (2024)	Намалување за 50% во однос на 2020 година (2025)
Процент на пациенти со хронични незаразни заболувања (дијабет, хипертензија и хипотироза) кои се следат на примарно ниво	0 (2021)	30% (2024)	50% (2025)
Процент на пациенти кои извршиле превентивен преглед заради навремено откривање на болести	0 (2021)	30% (2024)	60% (2025)
Зголемен број на лекари кои завршуваат медицински факултет	0	Зголемување за 20% во однос на 2024 год. (2025)	Зголемување за 30% во однос на 2024 год (2026)
Зголемен број на медицински сестри кои завршуваат факултет/висока школа	0	Зголемување за 50% во однос на 2024 год. (2025)	Зголемување за 100% во однос на 2024 год. (2026)
Број на лекари и сестри во рурална/субурбана средина	0	Задоволување на 70% покриеност во однос на 2024 год. (2025)	Задоволување на 100% покриеност во однос на 2024 г. (2026)

* Извор: Државен завод за статистика, Анкета на работна сила (АПС) и Процени на МТСП: Целни години ќе бидат 2025 и 2026 година бидејќи е потребно време реформите во трудовото законодавство да станат ефективни за подобрување на резултатите на пазарот на труд како што се гледа во официјалната статистика

3. Очекувано влијание врз конкурентноста

Реформата за понатамошен развој на системот на квалификации во поголема мера се фокусира на стручното образование и обука и дуалното образование. Овој тип на реформа може да има значително влијание врз намалувањето на неусогласеноста на вештините во Северна Македонија и е од клучно значење за поттикнување на подинамичен и поефикасен пазар на труд. Со усогласување на вештините на работната сила со потребите на работодавачите, ќе се подобри севкупната економска продуктивност и индивидуалната вработливост. Намалениот јаз во вештините води до побрзо и попрецизно усогласување на работните места, намалување на стапките на невработеност и промовирање на економскиот раст.

На среден рок, мерењата за намалувањето на неусогласеноста на конвенционалните макроекономски вештини како резултат на оваа реформа се пресметуваат на околу 0,6 п.п.. Врз основа на оваа студија¹⁴, 1 п.п. намалување на неусогласеноста на вештините може да резултира до 2% зголемување на продуктивноста на трудот. Оттука, користејќи го учеството на трудот во производната функција за Северна Македонија, ова зголемување на продуктивноста на трудот може да резултира со 0,7% повисок ВВП (вкупна факторска продуктивност) и околу 0,6% дополнителен БДП на среден рок.

Спроведувањето на реформи за подобрување на флексибилноста и безбедноста на пазарот на трудот, што опфаќа нестандартни форми на договори за вработување, повторувачка сезонска работа и работа на далечина, може да има значителни економски и социјални влијанија. Поголемата флексибилност може да доведе до подобрена реакција на барањата на пазарот, овозможувајќи им на бизнисите брзо да се прилагодат на променливите околности. Нестандардните договори за вработување, како што се привремени договори и работа на далечина, им овозможуваат на работодавците агилно и ефикасно да управуваат со работната сила, особено за време на клучните сезони или непредвидени предизвици. Оваа флексибилност може да го стимулира создавањето работни места и економски раст, бидејќи бизнисите можат повешто да се справат со неизвесностите. Со спроведувањето на оваа реформа, се проценува дека вкупната вработеност ќе се зголеми од 59,5% на 61% на крајот на среден рок. Ваквото зголемување на бројот на вработени лица внесено како дополнителни вработувања во производната функција, може да резултира со зголемување на БДП до 0,0045%.

Зајакнувањето на квалитетот на реформата на примарната здравствена заштита со специфичен фокус на незаразните болести (НЗБ) може да има неколку позитивни исходи. Нагласувањето на НЗБ во примарната здравствена заштита го подобрува раното откривање и управување, намалувајќи го товарот на здравствениот систем. Покрај тоа, раното откривање и лекување може да го подобри севкупниот квалитет на животот на тие пациенти, да ја зголеми продуктивноста и да ја намали стапката на предвремени смртни случаи од НЗБ.

Согласно извештајот Систематска дијагностика на Светска банка, Северна Македонија може да губи околу 19.900 продуктивни години годишно поради предвремени смртни случаи од НЗБ и околу 3.370 предвремени смртни случаи на 100.000 луѓе. Користејќи ги овие податоци, се проценува дека навременото откривање и лекување на пациенти со НЗБ во системот на примарната здравствена заштита може да резултира со намалување на овој број на предвремени смртни случаи за 10%. Како резултат на тоа, врз основа на стапката на вработеност на лицата од оваа возрасна група, бруто додадената вредност на овие лица доколку останат вработени би била околу 0,38% од вкупната додадена вредност на економијата и 0,33% од БДП на крајот на среднорочниот период.

Градењето, следењето и оценувањето на човечките ресурси во здравството е важно за ефективностa на здравствените системи. Со фокусирање на овој вид реформи, системот на примарната здравствена заштита може да го подобри квалитетот на грижата, да ја оптимизира распределбата на ресурсите и да ги подобри вкупните резултати на пациентите. Оваа мерка ја поддржува имплементацијата на мерката за зајакнување на квалитетот на примарната здравствена заштита и придонесува за реализација на проценетото влијание за таа мерка.

4. Проценети трошоци на активностите и извори на финансирање

Во евра	2024	2025	2026
Понатамошен развој на системот на квалификации			
1. Буџетски расходи*	4.048.502	4.208.502	4.208.502
2. Небуџетско финансирање	1.523.502	1.523.502	1.523.502
2.1 од коешто финансирање од ИПА, вклучително и финансирање од WBIF	1.523.502	1.523.502	1.523.502
Вкупно	5.571.754	5.732.004	5.732.004
Зголемување на флексибилноста и сигурноста на пазарот на труд			

¹⁴ Anneleen Vandeplas and Anna Thum-Thysen. (2019). Skills Mismatch & Productivity in the EU. https://economy-finance.ec.europa.eu/system/files/2019-07/dp100_en.pdf

1. Буџетски расходи*	0	30.000	33.000
2. Небуџетско финансирање	45.000**	140.000	217.000
2.1 од коешто финансирање од ИПА, вклучително и финансирање од WBIF	0	100.000	180.000
Вкупно	45.000	170.000	250.000
Подобрување на квалитетот на примарната здравствена заштита			
1. Буџетски расходи*	886.000	8.962.500	6.853.300
2. Небуџетско финансирање	0	0	0
2.1 од коешто финансирање од ИПА, вклучително и финансирање од WBIF	0	0	0
Вкупно	886.000	8.962.500	6.853.300
Градење, следење и евалуација на човечките ресурси во здравството			
1. Буџетски расходи*	0	6.971.400	12.653.800
2. Небуџетско финансирање	0	0	0
2.1 од коешто финансирање од ИПА, вклучително и финансирање од WBIF	0	0	0
Вкупно	0	6.971.400	12.653.800

* Национални извори на јавни финансии

** Финансирање на Меѓународната организација на трудот (ILO)

5. Очекувано влијание врз социјалните резултати, како вработување, намалување на сиромаштија, родова еднаквост и пристап до здравствени услуги

Зголемувањето на квалитетот на наставните програми ќе доведе до стекнување знаења, вештини и компетенции кои ќе овозможат лесно наоѓање работа по завршување на образованието. Дополнително, силните трансверзални вештини, стекнати како резултат на новите реформирани наставни програми, ќе придонесат за подобра мобилност на работната сила и развој на кариерата. Најголем дел од македонските компании се МСП, кои немаат капацитет да го препознаваат и развиваат потенцијалот на нивните вработени, затоа НРК како „централна точка“ за сите чинители ќе придонесе за подобро препознавање на потребните вештини и компетенции. Од друга страна, преку зголемената оперативност на НРК ќе се зголеми вработливоста, мобилноста и социјалната интеграција на работниците и студентите.

Мерката за зголемување на флексибилноста и сигурноста на пазарот на труд има директно влијание врз вработеноста што може да се забележи од избраните индикатори за резултати и врз подобрувањето на можностите за пристојно вработување на пазарот на труд во Република Северна Македонија. А секако, преку тоа, и врз подобрувањето на социјалниот статус и социјално-економската состојба и положба на лицата кои ќе бидат директно опфатени и засегнати со имплементацијата на планираните активности, и тоа како во делот на флексибилните и нетипични форми на работа, така секако и во делот на лицата кои ќе бидат опфатени со специфични активни програми и мерки за вработување и мерки за активација на пазарот на труд.

За некои работници, нетипичното вработување е избор бидејќи носи поголема флексибилност во работното време, сопствена организација на работата, поголема заработка итн. Ова важи за младите мажи и жени кои најчесто се ангажирани како работници на онлајн платформите. Меѓутоа, за многу работници, нетипичното вработување е единствената можност за остварување приход што исто така е поврзано со ниска (или непостоечка) заштита од работен однос и социјална заштита. Регулацијата на нетипични форми за вработување кои формално не се работен однос ќе им овозможи на работниците заштита од работен однос и права како минимална плата, социјално осигурување, платено боледување (и мајчинско и породилно отсуство), безбедност и здравје при работа, итн. Лицата со попреченост може да имаат корист од нетипичниот облик на работа, која вклучува употреба на информатичка технологија.

Работата од дома е позастапена кај жените. Во принцип, работата од дома и работата на далечина се очекува да им помогнат на повеќе жени да ги комбинираат своите обврските околу домот и грижата за децата и постарите со развивање професионална кариера.

Еден од основните принципи кои секогаш се почитуваат и запазуваат при дизајнирањето, но уште повеќе при спроведувањето на конкретни активни мерки за вработување е еднаквата родова застапеност. Една од посебните приоритетни целни групи кон кои се насочени активните програми и мерки за вработување и интегрираните мерки за активирање се лицата кои се во неповолна социјална положба, пред се младите кои не се во вработување, образование и обука како и корисниците. на гарантирана минимална помош, кои исто така најчесто се и долгорочно невработени. Новиот Закон за уредување на пазарот на трудот ќе овозможи повеќе насочени услуги и поддршка за овие клиенти на Агенцијата за вработување. Вработувањето, подобрувањето на вработливоста, нивната интеграција на пазарот на трудот и подобрувањето на економскиот статус на овие граѓани, имаат директно влијание врз состојбата со сиромаштијата и социјалната исклученост. Исто така, полесниот пристап до паричниот надоместок за осигурување за невработеност и продолжувањето на неговото минимално и максимално времетраење на користење ќе ја подобри сигурноста на приходите на луѓето кои останале без работа.

Мерката за здравствена заштита се очекува да има позитивно влијание врз зголемувањето на бројот на вработувања на медицински сестри и административно-технички персонал во ПЗЗ, да поттикне изедначување на покриеноста со здравствените услуги во сите региони во државата и да ја зајакне патронажната служба што ќе доведе до подостапна здравствена заштита особено за ранливите категории граѓани.

6. Очекувано влијание врз животната средина и климатски промени

Европскиот зелен договор, Стратегијата на ЕУ за биодиверзитет 2030 година, Стратегијата на УНЕСКО Образование за одржлив развој за 2030 година и Економската комисија на Обединетите нации за Европа (UNECE) ја нагласуваат клучната улога на училиштата, високото образование и другите институции за образование и обука во ангажирањето со учениците, родителите, воспитувачите и пошироката заедница за промените потребни за успешна, праведна и инклузивна зелена транзиција. Стратегијата на ЕУ за млади ја идентификува одржливата зелена Европа како цел и ги повикува сите млади луѓе да бидат еколошки активни и образовани.

На политичко ниво во својата национална заложба за климата според Парискиот договор од 2021 година, Северна Македонија проектира дека зазеленувањето на економијата ќе создаде речиси 8.000 нови работни места до 2030 година, од кои најмалку 27% би можеле да бидат пополнети од жени, додека преминувањето кон циркуларните економски модели ќе отвори 2.740 нови работни места. Секторите во кои валидирањето на неформалното образование може да генерира таканаречени „зелени работни места“ ја вклучуваат енергијата, земјоделството, градежништво и преработувачка индустрија, транспорт, управување со отпад, политика, истражување и консалтинг. За жал, и побарувачката и понудата на зелени работни места се недоволно развиени, што бара подобра регулатива и обука. Постои можност поврзана со оваа мерка да се валидира одредено неформално образование за стекнување специфични квалификации поврзани со зелената и циркуларната економија.

Флексибилноста и безбедноста на пазарот на трудот, адресирани со препознавање на нестандартни форми на договори за вработување, повторлива сезонска работа, работа на далечина, работа од дома, може да има позитивни влијанија врз животната средина во однос на зголемувањето на јавни приходи и инвестициите поврзани со животната средина и климата. Дополнително, работата на далечина и работата од дома ќе помогнат да се намали потрошувачката на хартија и потрошувачката на енергија со замена на рачните процеси со дигитални, што доведува до намалување на емисиите на стакленички гасови и други негативни влијанија врз животната средина.

Здравствените услуги создаваат помеѓу 2% – 5% од глобалните емисии на стакленички гасови, сулфур диоксид, азот оксид и емисии на честички. Здравствените установи испуштаат загадени отпадни води и создаваат заразен и токсичен отпад. Со подобрување на квалитетот на примарната здравствена заштита, ќе се намали побарувачката за хоспитализација, а со тоа и штетните влијанија врз животната средина. Ќе се гради и подобрува свеста кај населението за здрав начин на живот преку превентивни активности. Скрининзите и редовното следење на хроничните состојби во ПЗЗ индиректно ќе влијаат на промената на животниот стил,

промовирајќи ја употребата на алтернативен транспорт за спречување на кардиоваскуларни болести и дијабетес и подобрување на животната средина.

Зголемувањето на бројот на вработувања на медицински сестри и административно-технички персонал ќе резултира со рамномерна покриеност со здравствени услуги во сите региони и подостапна здравствена заштита особено за ранливите категории граѓани. Тоа ќе ја намали побарувачката за патување и штетните емисии на загадувачи во воздухот од транспортот.

7. Потенцијални ризици

Ризик	Веројатност на случување (ниска или висока)	Планирани активности за надминување
Слаба рамка за НРК	ниска	Формирање придружни тела за поддршка на НРК (секторски комисији) каде што се вклучени Организацијата на работодавачи, синдикатите, студентите, високообразовните институции, владини институции, здруженија итн.
Недостаток на човечки и други капацитети и ресурси во Агенцијата за вработување, за ефикасно спроведување на активните мерки на пазарот на труд	висока	Нови вработувања, обуки на вработените, подобрување на физичките капацитети и процесите на работа во АВРСМ
Неусвојување на предвидените закони	средна	Приспособување на стратегијата (се мисли на планираните активности) за непредвидени ситуации и приоритети според новонастанатата ситуација
Недоверба на граѓаните за квалитетот на специјалистички услуги кај матичните лекари	висока	Спроведување на медиумски кампањи за зголемување на довербата кон матичните лекари
Долготраен процес на премин/ транзиција од концептот на избран лекар кон семеен лекар и немотивираност за специјализација на лекарите	висока	Спроведување на доедукација на матичните лекари на алтернативни начини преку обуки и специјализации и нивно стимулирање од страна на државата

Структурна реформа 6: Понатамошно спроведување на пакетот социјални реформи

а. Анализа на главните пречки

Според последните податоци објавени од Државниот завод за статистика од Анкетата за приходи и услови за живот во 2020 година, стапката на сиромаштија во Северна Македонија изнесува 21,8% (односно 451.900 лица). Цини коефициентот (мерка за нееднаквоста на приходите) изнесуваше 31,4%. Учеството на сиромашните вработени, сиромашните пензионери, сиромашните невработени и стапката на неактивни лица изнесува 7,9%, 7,0%, 45,1% и 32,5%, соодветно. Ова се прилично сериозни показатели. На среден рок, зголемувањето на пензиите и социјалната помош, како и вработувањето и зголемувањето на минималната плата доведоа до зголемување на приходите на најсиромашниот сегмент од населението. Сепак, влијанието беше најсилно кај постарите лица, додека децата и младите забележаа зголемување на сиромаштијата. Релативното оптоварување на растот на цените во периодот 2021-2023 година, особено на енергијата и храната, е поголемо за посиромашните домаќинства, иако владините мерки обезбедија одредено ублажување.

Стапката на сиромаштија кај невработените која изнесува 45,1%, е зголемена во однос на претходните години. Оттука, од исклучителна важност е активирањето на пазарот на труд на корисниците на системот за социјална заштита. Од 105.357 невработени евидентирани во Агенцијата за вработување во септември 2023 година, 62.228 се без или со основно образование, а 9.057 со незавршено средно образование. Оваа статистика укажува на влошување на проблемот, бидејќи лицата без завршено основно образование не можат да учествуваат во активните мерки за вработување или програми за стручно образование и обука, поради законски ограничувања. Во овој контекст, недостасуваат механизми за валидација на вештините стекнати по

напуштањето на формалното образование. Имплицитно, овие лица може да бидат склони кон ангажирање во неформалната економија.

Понатаму, и покрај обврската за активирање на пазарот на труд на корисниците на загарантирана минимална помош (ГМА), како што е предвидена во Законот за социјална заштита од 2019 година, нивното вклучување на пазарот на трудот е прилично ограничено. Постојните капацитети на Центрите за социјална работа и центрите за вработување остануваат слаби за да обезбедат поширок опфат на корисниците на ГМА во смисла на подготовка и имплементација на индивидуални планови за активирање и давање насочена поддршка и развој на индивидуалните способности. Покрај институционалните фактори, можноста за неформална работа при користење на социјалните бенефиции создава дестимулации за активирање кај корисниците на ГМА и незаинтересираност за формално вработување. Недостигот на систематска мерка и сеопфатна база на податоци за активирање на корисниците на ГМА резултира со слаба видливост за нивно насочување за вклучување на пазарот на трудот. Ваквата состојба овозможува користење на социјалните бенефиции при работа во неформалниот сектор, што пак влијае на долгорочното распуштање на човечкиот капитал и на економските загуби. За таа цел е изработен План за активирање 2024-2026 година, со цел да се поддржи имплементацијата на политиката на ова поле. Се очекува да биде усвоен од Владата до крајот на 2023 година.

Друг релевантен аспект на социјалната политика на ранливите групи се однесува на грижата за старите лица. Во 2022 година, само 3,2% од лицата со тешки потреби за нега добивале некаков вид формална грижа, без разлика дали во институција или во нивниот дом. Имплицитно, вредноста на неформалната грижа во 2022 година беше скоро 7 пати поголема од трошењето за услуги за формална нега во земјата. Со трендот на стареење на населението, овој проблем ќе се влоши. Врз основа на неодамнешното истражување во Северна Македонија (Simmons et al. 2022), многу поединци ги скратија своите работни часови или ги напуштија своите формални работни места за да обезбедат грижа за стари лица, поради недостаток на работна сила во оваа област. Во овој поглед, инвестирањето во формални услуги за нега може да го олесни товарот на неформалните негуватели (особено жените) и исто така ќе придонесе за формално отворање работни места.

б. Реформски мерки

1. Опис на реформските мерки

Структурната реформа се однесува на следната конкретна реформска мерка што би се постигнала во периодот 2024 - 2026 година:

Реформска мерка 5.3-6(17): Зајакнување на системот за социјална вклученост на ранливи категории на лица

Мерката произлегува и се надоврзува на реформата на системот на социјална заштита чија цел е намалување на сиромаштијата, особено на ранливите категории и нивна успешна реинтеграција во општеството. Мерката е сложена и опфаќа неколку паралелни активности кои се дополнуваат и се важни за поддршка на активирањето и социјално вклучување на лицата во ранлива положба, а особено на младите. Покрај тоа, постои потреба од натамошно продлабочување на соработката помеѓу службите за вработување и социјална работа, со цел подобро профилирање и поддршка на преминот на лицата во ранлива положба (на пример, младите, лицата со попреченост) од социјална заштита и неактивност на работа. Во исто време, условите и капацитетите на приватните и невладините даватели на социјални услуги, вклучително и социјалните претпријатија, треба да се подобрат, бидејќи овие даватели би можеле да бидат вклучени во теренската работа со ранливите групи и олеснувањето на нивниот премин на пазарот на труд. Дополнително, од значење е да се донесе Законот за социјални претпријатија, кој ќе овозможи развој на претпријатијата за работна интеграција, и ќе помогне за развивање на вештини кај лицата кои се долгорочно оддалечени од пазарот на трудот. Потребно е да се промовира професионалната рехабилитација како предуслов за успешно вклучување на лицата со попреченост и други ранливи лица на отворениот пазар на труд, а ќе се регулира и обезбедувањето на оваа услуга од надворешни даватели на услуги, вклучително и од социјалните претпријатија.

Валидацијата на неформалното и искусственото учење е важен начин како да се намали недостатокот од соодветни вештини на пазарот на труд. Таа воедно овозможува и полесна интеграција на припадниците на

ранливите групи и на невработените и ниско квалификуваните луѓе во формалната економија. Откако ќе се воспостави системот на валидација, образованието на возрасни ќе биде поврзано со Агенцијата за вработување и преку разни програми, лицата без образование регистрирани во Агенцијата за вработување ќе можат да го комплетираат образованието и нивната вработливост ќе биде подобрена.

Социјалните услуги се клучни за обезбедување еднакви можности што водат до подобри исходи за човечкиот капитал на сите, особено на сиромашното и ранливото население. Оттука, мерката го продолжува проширувањето на опфатот и опсегот на социјални услуги низ општините. Таа, исто така ја поддржува реформата во однос на управувањето и обезбедувањето квалитет на социјалните услуги.

Оваа мерка ќе се спроведува од Министерството за труд и социјална политика.

I. Вклучување на лицата од ранливи групи преку активација

а) Планирани активности во 2024 година

- Донесени измени и дополнувања на Законот за социјална заштита со кои ќе се овозможи користење на правото на Гарантираната минимална помош и во услови на активација на еден од членовите на домаќинството, како и социјално менторство за зајакнување на нивото на социјално функционирање на лицата во ризик од социјална исклученост;
- Донесен Закон за социјални претпријатија, со кој се создава основа за социјални претпријатија кои се фокусираат на подобрување на можностите за вработување на ранливото население;
- Формирани тела за проценка и обуки и сертифицирање на обучувачи и вештаци за проценка на попреченост согласно новиот Закон за единствен систем за проценка на попреченост.

б) Планирани активности за 2025 година

- Донесување на нов Закон за вработување и професионална рехабилитација на лица со попреченост и сродни подзаконски акти кои го регулираат вработувањето, вклучително и професионалната рехабилитација на лицата со попреченост.

в) Планирани активности за 2026 година

- Формирање центри за професионална рехабилитација за лицата со попреченост;
- Развој на социјални претпријатија за социјална интеграција и работно оспособување на лицата кои се долгорочно оддалечени од пазарот на трудот.

II. Подобрување на достапноста на квалитетни социјални услуги

а) Планирани активности за 2024

- Развивање на нов софтвер кој ги интегрира паричните надоместоци и услугите од социјална заштита;
- Донесување на Правилник за партиципација на корисниците во цената на социјалните услуги;
- Отпочнување на нов проект за развој на нови социјални услуги.

б) Планирани активности за 2025 година

- Развој на нови стандарди за квалитет на социјалните услуги и процедури за следење на сите видови социјални услуги;
- Подготвување на првичен дизајн за адаптација и трансформација на дополнителни две резиденцијални институции и отворање на нови услуги во заедницата наменети за поддршка на независното живеење на лицата со попреченост.

в) Планирани активности за 2026 година

- Развој на капацитетот на институциите и давателите на социјални услуги за примена на нови стандарди за квалитет на социјалните услуги и процедури за следење.

2. Индикатори на резултат

Индикатори	Почетна вредност	Посредна цел	Цел
Стапка на сиромаштија ¹⁵	21,8% (2020)	21% (2025)	20,5% (2026)
Процент на лица (0-59) кои живеат во домаќинства со многу низок интензитет на економска активност	15% ¹⁶ (2020)	14,8% (2025)	14,5% (2026)

3. Проценети трошоци за активностите и извор на финансирање

Во евра	2024	2025	2026
1. Буџетско финансирање*	1,266,000	0	0
2. Небуџетско финансирање	500,000	500,000	300,000
2.1. од коешто финансирање од ИПА, вклучително и финансирање од WBIF	500,000	500,000	300,000
Вкупно	1,766,000	500,000	300,000

*Национални извори на јавни финансии

4. Очекувано влијание врз социјалните резултати, како вработување, намалување на сиромаштија, родова еднаквост и пристап до здравствени услуги

Подобрувањето на системот за социјално вклучување на ранливи категории на лица е мерка што може да поттикне еднакви можности и да ја подобри благосостојбата на маргинализираното население. Ова вклучување спроведување на политики и иницијативи кои се однесуваат на уникатните потреби и предизвици со кои се соочуваат ранливите групи, вклучувајќи, но не ограничувајќи се на поединци кои се соочуваат со невработеност, сиромаштија, дискриминација, попреченост или бездомништво. Спроведувањето на оваа реформа предвидува дека процентот на луѓе кои живеат во домаќинство со низок интензитет на работа ќе се намали од 15% на 14,5% до 2026 година. Ова може да резултира со тоа околу 14.332 лица да не живеат повеќе во такви домаќинства. Имајќи предвид дека просечниот број на лица по домаќинство е 3,06, доколку барем едно од овие лица е вработено, тогаш бројот на вработени како резултат на оваа мерка ќе изнесува 4.680.

5. Очекувано влијание врз животната средина и климатски промени

Сиромаштијата и социјалната исклученост често се поврзуваат со неодржливи модели на потрошувачка и производство, што може да доведе до деградација на животната средина и исцрпување на ресурсите. Со намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост, луѓето можат да добијат пристап до подобро образование, здравствена заштита и можности за вработување, што може да им помогне да водат поодржлив начин на живот и да го намалат нивното влијание врз животната средина. Покрај тоа, сиромаштијата и социјалната исклученост може да ги влошат ефектите од климатските промени, како што се недостатокот на храна, недостигот на вода и природните катастрофи, кои дополнително може да ја зголемат сиромаштијата и социјалната исклученост. Со справување со сиромаштијата и социјалната исклученост, ќе изградиме поотпорни заедници кои се подобро опремени да се справат со влијанијата на климатските промени и другите еколошки предизвици. Дополнително, намалувањето на сиромаштијата и социјалната исклученост може да помогне во промовирањето на еколошката правда, што е правична распределба на еколошките придобивки и оптоварувања меѓу различни групи луѓе. Правдата за животната средина признава дека маргинализираните заедници, како што се лицата со ниски приходи и малцинските заедници, честопати се несразмерно погодени од еколошките опасности, како што се загадувањето и климатските промени, и дека тие треба да имаат еднаков пристап до еколошките ресурси и процесите на донесување одлуки.

¹⁵<https://makstat.stat.gov.mk/>

¹⁶https://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/mk/MakStat/MakStat__ZivotenStandard__LaekenIndikatorSiromastija/375_ZivStd_Mk_LaekenINTENZITET_ml.px/table/viewLayout2/?rid=46ee0f64-2992-4b45-a2d9-cb4e5f7ec5ef

Намалувањето на сиромаштијата и социјалната исклученост има влијание врз начинот на живот на населението (на пр. со користење енергија што е помалку штетна за животната средина) и создава услови за подобрување на животната средина.

6. Потенцијални ризици

Ризик	Веројатност на случување (ниска или висока)	Планирани активности за надминување
Отпор поради намалување на поволностите за заштитените фирми	Висока	Консултации и дијалог со работодавачите и нивните здруженија, како и со здружението на заштитени компании; Да се поттикне трансформацијата на заштитените компании во даватели на професионална рехабилитација
Отпор за соработка помеѓу вработените во центрите за вработување и центрите за социјална работа во однос на активацијата на ранливите групи	Средна	Следење, координација и дијалог помеѓу институциите и воведување на јасни правила за меѓу-институционална соработка
Доцнење на донесувањето на предвидената правна рамка	Средна	Приспособување на стратегијата (се однесува на планираните активности) за непредвидливи ситуации и приоритети во согласност со новоразвиената ситуација.

5.4. Резиме на реформски мерки

5.1 Област Конкурентност
Структурна реформа 1 – Поддршка на деловно и понатамошна интеграција во барањата на единствениот пазар на ЕУ
5.1-1(1) Воведување механизми за формализирање на неформалната работа во сектори со висока застапеност на непријавена работа
5.1-1(2) Поддршка за развој на иновацискиот еко систем
5.1-1(3) Поголемо усогласување со правото на ЕУ во областа на единствениот пазар
Структурна реформа 2 - Обезбедување стабилно и одржливо снабдување со храна
5.1-1(4) Модернизација на постбербени технологии и процеси во трговијата со македонските земјоделски производи
5.2 Област Одржливост и отпорност
Структурна реформа 3 - Зајакнување на отпорноста кон климатските промени и намалување на загадувањето на животната средина
5.2-3(5) Промовирање на обновливи извори на енергија
5.2-3(6) Подобрување на енергетската ефикасност
5.2-3(7) Воспоставување инфраструктура за собирање и третман на отпадни води во согласност со барањата на ЕУ
5.2-3(8) Воспоставување интегриран и финансиски самоодржлив систем за управување со отпад

Структурна реформа 4 – Градење ефикасни дигитални јавни услуги
5.2-4(9) Проширување на опсегот на дигитални услуги достапни на Националниот портал за е-услуги
5.2-4(10) Имплементација на Интелигентен транспортен систем (ИТС) долж Коридорот 10
5.2-4(11) Воспоставување на информациски систем за управување со државната помош
5.2-4(12) Воспоставување на Интегриран Даночен Информациски Систем (ИДИС) во УЈП
5.3 Област Човечки капитал и социјални политики
Структурна реформа 5 - Подобрување на ефикасноста на работната сила
5.3-5(13) Понатамошен развој на системот на квалификации
5.3-5(14) Зголемување на флексибилноста и сигурноста на пазарот на труд
5.3-5(15) Подобрување на квалитетот на примарната здравствена заштита (ПЗЗ)
5.3-5(16) Градење, следење и евалуација на човечките ресурси во здравството
Структурна реформа 6 – Понатамошно спроведување на пакетот социјални реформи
5.3-6(17) Зајакнување на системот за социјална вклученост на ранливи категории на лица